

Instrument za približavanje EU Acquis-a

Dalja podrška razvoju trgovine na Kosovu

Identifikacioni br. Projekta

EuropeAid/138565/DH/SER/XK

Ugovor o Uslugama Br. 2018/395-320

Procena SST-a za Kosovo i Tursku

April, 2020

Vaše kontakt osobe u

GFA Consulting Group GmbH su

Gđa. Martina Bernauer (Direktor Projekta)

G. Luis Abugattas (Vođa tima)

Kosovo

Dalja podrška razvoju trgovine na Kosovu

Broj Ugovora 2018/395-320

Izveštaj

Akt br 1.2.1

Autori

G. Agon Nixha

G. Luis Abugattas

Gđa. Buline Mahmudi Gashi

Izjava o odricanju odgovornosti

Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost autora i GFA Consulting Group GmbH i ni na koji način ne može biti smatran da odražava stavove Evropske unije

GFA Consulting Group GmbH

Eulenkrogstr. 82

D-22359 Hamburg

Nemačka

Tel: +49 (40) 6 03 06 170

Faks: +49 (40) 6 03 06 159

E-mail: martina.bernauer@gfa-group.de

Pregled Sadržaja

Pregled Sadržaja	2
Tabele i Slike.....	3
Skraćenice	4
Sažetak.....	5
1. Uvod	Error! Bookmark not defined.
2. Kratki Pregled SST između Kosova i Turske	9
3. Pregled trendova trgovine između Kosova i Turske	11
4. Tarife i moguće dalje tarifne koncesije	17
4.1. Pregled kosovskih tarifa	17
4.2. Pregled turskih tarifa.....	17
4.3. Postojeće koncesije na poljoprivredne proizvode	18
4.4. Koncesije na industrijske proizvodnje.....	20
4.5. Moguće dalje tarifne koncesije na poljoprivredne proizvode	22
4.6. Moguće dalje tarifne koncesije na industrijske proizvode	24
5. Analiza regulatornog okvira i ugrađene agende	27
5.1. Pravila o poreklu (PP).....	27
5.2. Sanitarne i Fotosanitarne mere (SFM) and Technical Barriers to Trade (TBT)	28
5.3. Trgovinski lekovi.....	28
5.4. Prava intelektualne svojine (PIS).....	29
5.5. Državne nabavke	31
5.6. Rešavanje sporova	31
5.7. Investicije	Error! Bookmark not defined.
5.8. Olakšavanje trgovine.....	32
5.9. Trgovina uslugama	33
6. Fiskalne implikacije.....	35
7. Nalazi iz intervju sa glavnim OPČ	37
8. Zaključak i Preporuke	39

Tabele i Slike

Tabela 1: Trgovina Kosova sa Turskom (2015-2019)	11
Tabela 2: Uvoz Kosova, po uvoznim partnerom (2019).....	11
Tabela 3: Izvoz Kosova, po izvoznim partnerom (2019)	12
Tabela 4: Trgovina Kosova sa Turskom, po dve glavne kategorije proizvoda (2019)	12
Tabela 5: Izvoz Kosova u Tursku, po poglavlju (2015-2019)	13
Tabela 6: 20 najskupljih proizvoda Kosova u Tursku 2015-2029, u 000 EUR.....	14
Tabela 7: Glavni uvoza Kosova iz Turske, po poglavlju (2015-2019)	15
Tabela 8: 20 najvažnijih proizvoda Kosova koji se uvoze od Turske 2015-2020, u 000 EUR	16
Tabela 9: Prosečne turske NN tarife i preferencijalne tarife za Kosovo	18
Tabela 10: Kosovske i Turske koncesije na poljoprivrednim proizvodima u SST	19
Tabela 11: Kosovske i Turske koncesije na industrijskim proizvodima u SST	21
Tabela 12: Poređenje 10 najvećih izvoza Kosova u Tursku sa onim u OS i koncesije pružane Turskoj i EU	22
Tabela 13: Poređenje 30 najvećih izvoza Kosova u OS sa izvozima u Tursku i koncesije pružane Turskoj.....	23
Tabela 14: Lista poljoprivrednih uvoza koji bi mogao biti podložan daljim carinskim koncesijama u okviru SST-a sa Turskom	24
Tabela 15: 15 najvećih industrijskih proizvoda Kosova koji se izvoze u OS ali ne u Tursku (2015-2019).....	25
Tabela 16: Lista najvažnijih uvoza koji bi mogli biti podložni daljim carinskim koncesijama u okviru SST-a sa Turskom	26
Tabela 17: Fiskalne implikacije, po glavnim kategorijama (u 000 EUR).....	36
Slika 1: Trgovina Kosova sa Turskom, po dve glavne kategorije	13
Slika 2: Kosovske koncesije na poljoprivrednim proizvodima poreklom iz Turske.....	20
Slika 3: Kosovske koncesije na industrijskim proizvodima poreklom iz Turske,	21

Abbreviations

AmCham	Američka privredna komora
OPČ	Organizacija poslovnog članstva
CEFTA	Centralnoevropski sporazum o slobodnoj trgovini
KN	Kombinovana nomenklatura
EFTA	Evropsko udruženje za slobodnu trgovinu
Ek	Evropska komisija
EU	Evropska unija
SST	Sporazum o slobodnoj trgovini
GATT	Opšti sporazum o carinama i trgovini
GATS	Opšti sporazum o trgovini uslugama
AIS	Agencija za industrijsku svojinu
PIS	Prava intelektualne svojine
ZO	Zajednički odbor
KSA	Kosovska statistička agencija
PKK	Privredna komora Kosova
MEZTIPSI	Ministarstvo ekonomije, zapošljavanja, trgovine, industrije, preduzetništva i strateških investicija
MFT	Ministarstvo finansija i transfera
MTI	Ministarstvo trgovine i industrije
PP	Pravila porekla
VB	Velika Britanija
SSP	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
SFM	Sanitarne i fitosanitarne mere
TBT	Tehničke barijere u trgovini
SOT	Sporazum o olakšanju trgovine
TOBB	Savez komora i robnih berzi Turske
TRIPS	Trgovinski aspekti prava intelektualne svojine
TK	Tarifne kvote
STO	Svetska trgovinska organizacija

Sažetak

Sporazum o slobodnoj trgovini između Kosova i Turske (FTA) stupio je na snagu u septembru 2019. godine, sedam godina nakon njegovog zaključenja. Ovaj izveštaj namerava da sveobuhvatno proceni mogući uticaj sporazuma na kosovsku ekonomiju. Konkretno, izveštaj istražuje trgovinske trendove i tarifne ustupke između Kosova i Turske, pregledava regulatorni okvir i ugrađeni program sporazuma, osvetljava moguće fiskalne implikacije sporazuma i daje neke uvide u mišljenja i očekivanja Kosova privredna udruženja. Čineći to, izveštaj ima za cilj da olakša eksploataciju potencijalnih dobitaka sporazuma, istovremeno pomažući da se negativni efekti svedu na minimum.

Trgovinska analiza otkriva da je razmena robe između Kosova i Turske bila vrlo nesrazmerna u korist poslednje. Kosovo beleži visok i kontinuirano rastući trgovinski deficit sa Turskom. U 2019. godini taj deficit je dostigao sve veći nivo, pri čemu je uvoz veći od izvoza 54 puta. Dok je kosovski izvoz u Tursku konstatovao negativan trend, pao je za 12 procenata u poslednjih 5 godina, uvoz je pokazao suprotan trend, uvećavši se za 71 procenat u isto vreme. Turska je po vrednosti bila drugi najznačajniji uvozni partner za Kosovo u 2019. godini, dok je 12. najvažnija u rangi izvoza. Pored toga, Kosovo uvozi širok i raznolik spektar proizvoda iz Turske, dok izvozi ograničen broj proizvoda. U proteklih pet godina iz Turske je uvezeno 4.754 proizvoda, dok je izvezeno samo 365. Od ukupnog izvoza u Tursku u 2019. godini, prva tri, odnosno gumirani tekstil, ostaci aluminija i transportne trake, činili su gotovo polovinu celokupnog izvoza.

Pregled tarifnih koncesija otkriva da iako se na prvi pogled čini da je sporazum uravnotežen, u stvari je asimetrično u korist Turske, bar na duži rok. Član II.5 sporazuma obavezuje Kosovo da tretira proizvode (pod prelaznim tarifama) poreklom iz Turske ne manje povoljno nego slične proizvode porekla iz EU. Ovu odredbu, iako obavezna, Kosovo još nije sprovela. Eventualna primena ove odredbe znači da će Kosovo, u periodu znatno kraćem od prvobitno programiranog, u potpunosti odraziti turske ustupke liberalizacijom svih proizvoda, osim oko 65 procenata poljoprivrednih proizvoda. Tretman ovih poslednjih proizvoda dovodi do asimetrija sporazuma. Prvo, carinske tarife koje Turska primenjuje na „isključene“ poljoprivredne proizvode su u proseku pet puta veće u odnosu na ravnu tarifu koju primenjuje Kosovo. Drugo, turski tarifni raspored ima stope koje idu i do 225 odsto - to je za 22,5 više u odnosu na maksimalnu kosovsku tarifu za Najovlašćeniju naciju (NN). Ove posebne tarife ne predstavljaju ništa manje od turske zabrane uvoza pogođenih proizvoda. Konačno, za razliku od Kosova, Turska, prema Zakonu br. 474 o rasporedu carinskih tarifa, ima mogućnost da poveća NN tarife za 150 procenata kako bi se osigurao „adekvatan“ nivo zaštite proizvoda koji ostaju bez koncesije. Sve ove asimetrije verovatno bi donele nerecipročne ishode za Kosovo.

Kao što je to slučaj u drugim sporazumima, pored liberalizacije trgovine postupnim ukidanjem carina, sporazum sa Turskom sadrži telo regulatornih odredbi, koje uključuju obaveze koje imaju za cilj da obezbede fer i nesmetanu trgovinu između strana. Obaveze usvojene u oblastima kao što su sanitarne i fitosanitarne mere (SFM), tehničke prepreke trgovini (TPT), prava intelektualne svojine (PIS), trgovinska odbrana, transparentnost i unutrašnje oporezivanje odražavaju obaveze koje je Kosovo već prihvatilo u drugim trgovinskim sporazumima. Većina ovih odredbi proizilazi iz pravila STO-a. Ipak,

jedna karakteristična razlika sporazuma sa Turskom je da će Kosovo biti dužno da poštuje propise STO-a na mnogo obimniji i dublji način nego u prethodnim sporazumima. To je zato što osnovne odredbe sadrže mutatis mutandis obaveze iz sporazuma STO, što znači da bi se bilo kakav novi razvoj sporazuma STO morao odraziti na nove ili modifikovane obaveze iz sporazuma o slobodnoj trgovini između Kosova i Turske. Štaviše, u poređenju sa novom generacijom SST-a, sporazum sa Turskom je kratak u disciplinama koje se odnose na olakšavanje trgovine, investicije i usluge. Ipak, sporazum još uvek sadrži opštu evolucijsku klauzulu koja predviđa da strane mogu proširiti područje primene sadašnjeg sporazuma. Bosna i Hercegovina i Srbija dve su države u region koje su već potpisale nove revidirane sporazume s Turskom, gde dodatno liberaliziraju trgovinu robom i uključuju obveze u dodatne oblasti (tj. Zaštita ulaganja).

Fiskalna analiza otkriva da se predviđa da će gubitak budžetskog prihoda za Kosovo koji potiče od sniženja tarifa u okviru Sporazuma o slobodnoj trgovini sa Turskom iznositi 25 miliona evra. Ova vrednost se manje-više upoređuje sa godišnjim budžetom prosečne opštine na Kosovu. Očekuje se da će najveći gubitak prihoda prouzrokovati smanjenja tarifa na industrijsku robu.

Glavne organizacije za poslovno članstvo (OPČ) obično priznaju prednosti slobodne trgovine. Međutim, u slučaju sporazuma o slobodnoj trgovini između Turske i Kosova, OPČ smatraju da, ukoliko sporazum ostane nepromenjen, može imati negativan uticaj na razvoj proizvodnog sektora. Pošto su se ekonomski uslovi promenili od potpisivanja sporazuma pre sedam godina, OPČ su predložile da se ceo dokument ponovo razmotri.

Imajući u vidu nesrazmerne trgovinske tokove između Kosova i Turske i dugoročne asimetrije u tarifnim koncesijama, a kamoli prekograničnim problemima, malo je verovatno da bi Kosovo moglo u potpunosti da iskoristi prednosti trenutnog sporazuma sa Turskom. Uz to, Kosovo treba da ima za cilj da pregovara o delovima sporazuma. Da bi se to postiglo, Kosovo mora da izvrši neophodne pripreme za pravilno rešavanje ugrađenog dnevnog reda i preduzme druge neophodne mere za poboljšanje potencijalnog pozitivnog uticaja sporazuma, ublažujući u najvećoj mogućoj meri negativne efekte.

1. Uvod

Liberalna paradigma je kamen temeljac ekonomskih reformi koje je Kosovo sprovelo u poslednje dve decenije. Uporedo sa drugim liberalno orijentisanim ekonomskim reformama, Kosovo je učinilo značajne korake u otvaranju trgovine sa svojim strateškim partnerima. Centralnoevropski sporazum o slobodnoj trgovini (CEFTA), kojem se UNMIK pridružio u ime Kosova 2006. godine, bio je prvi trgovinski aranžman Kosova.¹ Po uzoru na brojne zemlje Zapadnog Balkana (ZB), Kosovo je 2013². potpisalo bilateralni Sporazum o slobodnoj trgovini (SST) sa Turskom, a 2015. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) sa Evropskom unijom (EU)³. Nedavno je Kosovo potpisalo trgovinski sporazum o „kontinuitetu“ sa Ujedinjenim Kraljevstvom (UK), koji bi stupio na snagu ako sporazum EU-Kosovo (SSP) prestane da se primenjuje na Veliku Britaniju. Štaviše, Kosovo je 2018. godine potpisalo Zajedničku deklaraciju o saradnji (ZDS) sa državama Evropskog udruženja za slobodnu trgovinu (EFTA), naime Islandom, Lihtenštajnom, Norveškom i Švajcarskom, što je često prvi korak ka otvaranju pregovora za mogući SST⁴. Sa potpunom primenom postojećih preferencijalnih sporazuma, Kosovo se obavezalo da će ukloniti tarife i druge takse jednakog efekta za oko 80 procenata svoje trgovine.

Dok su CEFTA i SSP stupili na snagu u godini nakon potpisivanja, Sporazum o slobodnoj trgovini sa Turskom tek od septembra 2019. godine, zbog odloženog procesa ratifikacije na strani Kosova. Procedura odobrenja u Turskoj, s druge strane, okončana je 2015. godine. Kašnjenje u ratifikaciji sporazuma od strane Kosova odgovorilo je, između ostalih faktora, na zabrinutosti koja su se pojavila u vezi sa očekivanim fiskalnim uticajem i potencijalnim štetnim uticajima na domaću proizvodnju.⁵ Danas se sporazum sprovodi, a prvi sastanak Zajedničkog odbora (ZO) održan je u Ankari 11. februara, na kome su usvojeni poslovnik ZO-a i sporazum o pravilima o poreklu (SPP). Sporazumu će biti obavešten od strane Turske, Komitetu trgovinskih sporazuma STO-a prema članu XXIV GATT-a.

Sada kada je Sporazum sa Turskom stupio na snagu i njegova primena je u toku, Ministarstvo ekonomije, zapošljavanja, trgovine, industrije, preduzetništva i strateških investicija (MEZTIPSI) zatražilo je preduzimanje sveobuhvatne procene mogućih efekata ovog sporazuma o ekonomiji Kosova. Odgovarajući na ovaj zahtev, ovaj dokument namerava da: (i) pomno analizira trgovinske trendove između Kosova i Turske, zajedno sa tarifnim koncesijama usvojenim u sporazumu; (ii) pregledati regulatorni okvir i ugrađenu agendu sadržanu u sporazumu; (iii) ukratko analizirati fiskalne implikacije; i (iv) da steknu neku perspektivu od OPČ-a na sporazum. Cilj ovog dokumenta je da doprinese rasvetljavanju najprikladnijih odgovora kako bi se maksimizirali dobici, a umanjili potencijalni negativni efekti sporazuma.

¹ CEFTA (2006). <https://cefta.int/legal-documents/#1463498231136-8f9d234f-15f9>

² SST Kosovo-Turska (2013). <https://gzk.rks-gov.net/ActDetail.aspx?ActID=20035>

³ Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (2015).

https://ec.europa.eu/neighbourhoodenlargement/sites/near/files/news_corner/news/news-files/20150430_saa.pdf

⁴ Države EFTA - Kosovo (2018). Zajednička izjava o saradnji. Dostupno na MEETIESI.

⁵ Pristina Insight (2016). <https://prishtinainsight.com/much-free-trade-agreement-turkey-cost-kosovo/>

Ovaj rad se temelji na kratkoj proceni koju je MEZTIPSI (tada MTI) pripremio u vreme pregovora, a koja uglavnom opisuje strukturu i dinamiku bilateralne trgovine između dve strane SST, istovremeno predviđajući gubitak fiskalnih prihoda za Kosovo.⁶ Da bi dobili relevantne informacije o ovoj temi, autori su se oslanjali na opšta sekundarna istraživanja, podatke o trgovini sa Kosovske carine i Kosovske statističke agencije (KSA) i polustrukturirane intervjuje sa glavnim organizacijama za poslovno članstvo (OPČ)⁷ na Kosovo.

Ostatak ovog rada organizovan je na sledeći način. *Odeljak 2* predstavlja kratak opis glavnog sadržaja sporazuma. *Odeljak 3* daje pregled trgovinskih kretanja između Kosova i Turske. *Odeljak 4* govori o tarifama NN na Kosovu i Turskoj, analizirajući tarifne ustupke koje su im obe strane dodeljene, kao i identifikuje neke strateške proizvode koje treba razmotriti u slučaju daljih ustupka. *Odeljak 5* preispituje regulatorni okvir i bavi se ugrađenim programom koji je sadržan u sporazumu. *Odeljak 6* analizira moguće fiskalne implikacije. *Odeljak 7* predstavlja mišljenje glavnih OPČ-a prema sporazumu. *Odeljak 8* zaključuje i daje neke preporuke.

⁶ Odeljenje za trgovinu (2013). Trgovinski aspekti SST između Kosova i Turske: Trgovinska politika Liberalizacija trgovine između Kosova i Turske Procena uticaja. Dostupno na MEZTIPSI.

⁷ Privredna komora Kosova (PKK), Američka privredna komora (AmCham) i Komora za poslovanje preduzeća na Kosovu.

2. Kratak pregled SST-a između Kosova i Turske

Turska je potpisala sporazume o slobodnoj trgovini sa svim zemljama regiona Zapadnog Balkana. Po strukturi i sadržaju ovi sporazumi su gotovo identični. Jedini aspekt koji se razlikuje je lista proizvoda izuzetih od carinskih tarifa i kalendar liberalizacije kada će se te tarife ukinuti. Ipak, Kosovo je tokom pregovora sa Turskom u osnovi prihvatilo predložak kojeg je predložio Turska, a koji je postao glavni sadržaj potpisanog sporazuma.

Turska trenutno modernizuje svoje trgovinske sporazume, uključujući one sa zemljama u regionu Zapadnog Balkana. Godine 2019. s Bosnom i Hercegovinom i Srbijom potpisani su novi sporazumi kojima se dodatno liberalizira trgovina robom i uključuju obaveze u dodatna područja. Sporazum o slobodnoj trgovini između Kosova i Turske koji je stupio na snagu, s druge strane, uglavnom odražava, osim zalaganja za započinjanje pregovora o liberalizaciji trgovine uslugama, odredbe prethodne generacije sporazuma o slobodnoj trgovini koja su mnogo ograničenija u obimu i dubini u odnosu na nove. Pored ovog izveštaja, bilo bi prikladno da se ispituju sporazumi o novoj generaciji koje Turska promoviše kako bi se stekao važan uvid u mogući smer budućeg razvoja bilateralnih odnosa prilikom primene evolucione klauzule ugrađene u članku V.4 sporazuma.

Glavni ciljevi sporazuma u okviru sporazuma su unaprediti trgovinu i ukupne ekonomske saradnje; postepeno iskoreniti ograničenja u trgovini robom; promovisati recipročnu trgovinu; ukloniti barijere u trgovini; i stvoriti povoljne uslove za ulaganja. Kao što je to obično slučaj, osnovni deo se odnosi na liberalizaciju trgovine robom kroz progresivno uklanjanje carina. Sporazum, međutim, ne uključuje posebne obaveze o liberalizaciji trgovine uslugama - pitanje koje bi trebalo rešiti u bliskoj budućnosti, kao što je predviđeno i u glavi III sporazuma. Štaviše, sporazum ne obuhvata ni odredbu o saradnji između strana, osim ograničene obaveze o saradnji između carinskih uprava sadržane u članu II.10 sporazuma.

Što se tiče trgovine robom, Kosovo je prvobitno pristalo da odmah (na dan stupanja na snagu) ukinе sve carine na 493 poljoprivredna proizvoda iz Turske i da postupno ukida carine (u roku od šest do 10 godina, zavisno od proizvoda) na neke druge 353 poljoprivrednih proizvoda. Kosovo je iz plana liberalizacije isključilo 1.596 poljoprivrednih proizvoda. Ovi proizvodi su se u vreme pregovora smatrali strateškim. Štaviše, u prvobitnom rasporedu Kosovo se složilo da odmah ukinе sve carine na 2.292 industrijskih proizvoda porekla iz Turske, i da postepeno ukinе carine (u roku od četiri do 10 godina, zavisno od proizvoda) na drugih 4.649 industrijskih proizvoda. Za razliku od poljoprivrednih proizvoda, nema industrijskih proizvoda koji su isključeni iz programa liberalizacije. To bi bio vremenski okvir liberalizacije ako ne postoji klauzula u sporazumu koja predviđa da Kosovo mora da postupa s proizvodima poreklom iz Turske (pod prelaznim tarifama) ne manje povoljno nego sa sličnim proizvodima iz EU. Eventualna primena ove klauzule značajno bi skratila prelazni period, o čemu se govori u Odeljku 4 ovog izveštaja. Turska je, sa druge strane, pristala da ukinе sve carine na 850 poljoprivrednih proizvoda poreklom sa Kosova, zadržavajući tako tarife NN-a 1.592 drugih proizvoda. Štaviše, svi industrijski proizvodi sa Kosova dobili su bezcarinski pristup turskom tržištu od stupanja na snagu sporazuma.

Kao što je to obično slučaj u sporazumima o uspostavljanju područja slobodne trgovine, osim liberalizacije trgovine postupnim ukidanjem tarifa, Sporazum o slobodnoj trgovini sa Turskom sadrži i niz regulatornih odredbi koje uključuju obaveze koje imaju za cilj da obezbede da se poštena i slobodna trgovina održi među strana, kao i institucionalne odredbe za upravljanje odnosima prema sporazumu, uključujući odredbe za rešavanje sporova. Obaveze koje je Kosovo preuzelo u oblastima kao što su SPS, TBT, trgovinska odbrana, PIS, transparentnost, opšta i bezbednosna izuzeća, kvantitativna ograničenja, nacionalni tretman, prilagođena procena i unutrašnje oporezivanje odražavaju obaveze koje je Kosovo već prihvatilo u drugim trgovinskim sporazumima, posebno u okviru CEFTA. Dakle, sporazumom sa Turskom na Kosovo se ne nameću nikakve nove obaveze i nisu potrebni domaći amandmani za ispunjavanje ovih obaveza.

Važno pitanje koje treba napomenuti jeste da sporazum s Turskom obavezuje Kosovo da sledi sporazume STO na mnogo obimniji i dublji način od bilo kojeg prethodnog trgovinskog sporazuma u kojem je Kosovo stranka. Sve glavne oblasti obuhvaćene bilateralnim sporazumom sa Turskom sadrže mutatis mutandis obaveze iz sporazuma STO, što znači da bi se bilo kakav novi razvoj sporazuma STO odražavao na novim ili izmenjenim obavezama iz sporazuma o slobodnoj trgovini između Kosova i Turske. U tom pogledu, bilo bi prikladno da se pomno prati novonastali razvoj STO u onim oblastima koje su postale sastavni deo bilateralnog sporazuma.

3. Pregled trendova trgovine između Kosova i Turske

Ovaj odeljak pomno analizira trgovinu između Kosova i Turske. Konkretno, ona baca svetlo na razvoj trgovine između Kosova i Turske od 2015. do 2019. godine. Poređuje trenutnu trgovinu Kosova sa Turskom i drugim partnerima i pokazuje proizvode koji se najviše trguju (u vrednosti i broju) između dve strane po glavnim kategorijama, poglavljima i osmocifrenom nivou Kombinovane nomenklature (KN).

Tabela 1 otkriva da je Kosovo doživelo visok i sve veći trgovinski deficit sa Turskom. U 2019. godini taj deficit je dostigao sve veći nivo, pri čemu je uvoz veći od izvoza 54 puta. Da budemo precizniji, kosovski izvoz u Tursku u 2019. godini iznosio je samo 7,9 miliona evra, dok je uvoz iznosio 431,5 miliona evra. Zabrinjavajuće je što je izvoz Kosova u Tursku primetio negativan trend u poređenju sa 2015. godinom, a smanjio se za oko 12 procenata. To nije bio slučaj sa uvozom. Suprotno tome, uvoz je porastao za 71 posto u odnosu na 2015. godinu. Turska, zajedno sa Grčkom, Makedonijom i Slovenijom, bile su zemlje koje su imale najviše koristi od trgovinske diverzije koja proizilazi iz 100-postotne kosovske tarife koja utiče na proizvode koji potiču iz Bosne i Hercegovine i Srbije. To je bio jedan od osnovnih razloga za nešto brži rast uvoza iz Turske u 2019. godini.

Tabela 1: Trgovina Kosova sa Turskom (2015-2019)

Godina		2015	2016	2017	2018	2019
Turska	Izvozi (000 EUR)	9,212	7,630	7,177	8,354	7,971
	Uvozi (000 EUR)	252,285	288,488	292,626	336,533	431,544
	Δ u izvozu (%)	-11.1%	-17.2%	-5.9%	16.4%	-4.6%
	Δ u uvozu (%)	5.9%	14.4%	1.4%	15.0%	28.2%
	Odnos pokrivenosti (%)	3.7%	2.6%	2.5%	2.5%	1.8%

Izvor: Izračuni autora zasnovani na podacima carine Kosova.

Podela podataka o trgovinskim podacima o uvozu iz 2019. godine otkriva da je Turska bila drugi najvažniji partner posle Nemačke (mada sa vrlo minimalnom razlikom), učestvujući sa 12,3 procenata u ukupnom uvozu na Kosovu, a slede Kina, Makedonija i Albanija. S druge strane, Turska je u 2019. bila 12-to najznačajnije izvozno odredište Kosova po vrednosti, doprinoseći sa svega 2,1 posto u ukupnom kosovskom izvozu u toj godini. Ponovo su Albanija i Makedonija među prvih pet izvoznih partnera, a prate ih Indija, Nemačka i Švajcarska. Za detaljnije informacije pogledajte Tabelu 2 i Tabelu 3.

Tabela 2: Kosovski uvoz, prema uvoznog partnera (2019)

No.	Država	Uvozi (u 000 EUR)	% u ukupnom uvozu
1	Nemačka	447,613	12.8%
2	Turska	431,546	12.3%
3	Kina	340,917	9.7%
4	Makedonija	240,640	6.9%
5	Albanija	223,894	6.4%
	Ukupno uvozi	3,497,130	100.0%

Izvor: Izračuni autora zasnovani na podacima carine Kosova.

Tabela 3: Izvoz Kosova, po izvoznog partnera (2019)

No.	Država	Uvozi (u 000 EUR)	% u ukupnom uvozu
1	Albanija	67,377	17.6%
2	Makedonija	44,129	11.5%
3	Indija	32,824	8.6%
4	Nemačka	30,906	8.1%
5	Švajcarska	28,460	7.4%
...	...	...	...
12	Turska	7,976	2.1%
	Ukupno	383,504	100.0%

Izvor: Izračuni autora zasnovani na podacima carine Kosova.

U 2019. kosovski izvoz poljoprivrednih proizvoda (poglavlje 1-24 KN) u Tursku iznosio je 1,0 miliona evra, dok je uvoz iznosio 57,1 milion evra. Kosovski izvoz industrijske robe (poglavlje 25-97) iste godine bio je 6,9 miliona evra za razliku od uvoza koji je dostigao vrednost od 374,3 miliona evra. Odnos poljoprivrednih i industrijskih proizvoda bio je isti u slučaju izvoza i uvoza, 13, odnosno 87 procenata (vidi tabelu 4).

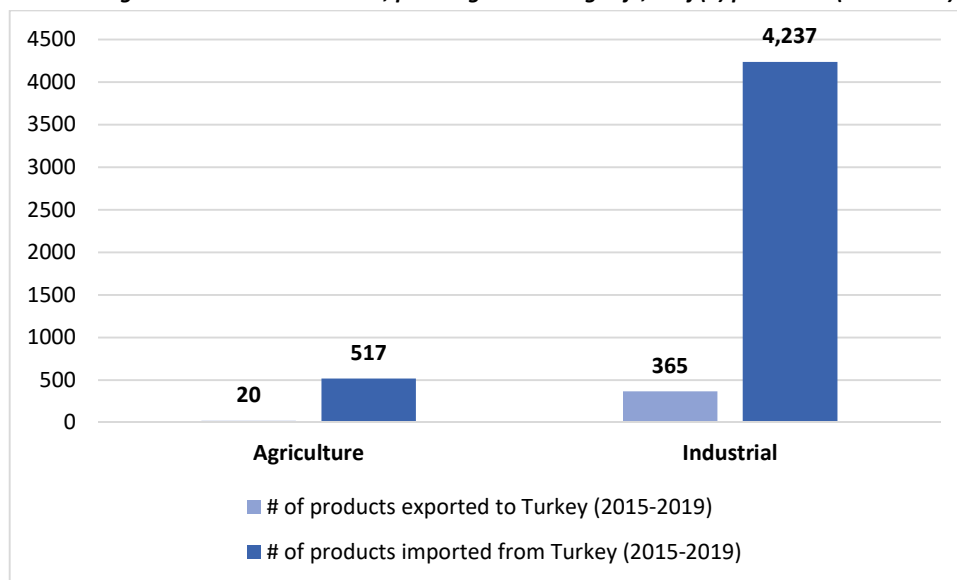
Tabela 4: Trgovina Kosova sa Turskom, po dve glavne kategorije proizvoda (2019)

Kategorije Produkta	Izvoz Kosova u Tursku (u 000 EUR)	%	Uvoz Kosova iz Turske (u 000 EUR)	%
Poljoprivredni	1,011	13%	57,186	13%
Industrijski	6,961	87%	374,358	87%
Total	7,972	100%	431,544	100%

Izvor: Izračuni autora zasnovani na podacima carine Kosova.

Tokom proteklih pet godina, Kosovo je u Tursku izvozilo samo 20 poljoprivrednih proizvoda, dok je uvezilo 517. Velika disproporcija je primećena i kod industrijskih proizvoda. U istom periodu Kosovo je u Tursku izvezlo 365 industrijskih proizvoda, dok je uvezlo 4.237 (vidi Sliku 1). Detaljnija analiza otkriva da većina kosovskog izvoza nije prešla ukupnu vrednost od 1,0 miliona evra u pet godina, što ukazuje da je taj izvoz u velikoj meri bio sporadičan. Ova ogromna disproporcija u broju proizvoda kojima se trguje naglašava problem kosovskih proizvođača da prodru na tursko tržište.

Slika 1: Trgovina Kosova sa Turskom, po dve glavne kategorije, Broj (#) proizvoda (2015-2019)

Izvor: Izračuni autora zasnovani na podacima carine Kosova.

Tabela 5 prikazuje kumulativni ukupan izvoz 10 najboljih kosovskih izvoza u Tursku, razvrstanih po poglavljima KN-a u periodu 2015-2019. Tekstilne tkanine sa 14,1 miliona eura, guma i proizvodi od njih, sa 6,1 miliona eura, te aluminijum i proizvodi od njih, sa 4,5 miliona eura su najviše izvezeni proizvodi, što čini oko 61 posto ukupnog izvoza. Devet od 10 proizvoda koji se najviše izvoze (po poglavlju) su industrijski.

Tabela 5: Izvoz Kosova u Tursku, po poglavljima (2015-2019)

Br.	Poglavlja KN-a	Izvoz u Tursku, u 000 EUR	% izvoza u Tursku
1	59: Tekstilne tkanine	14,196	35%
2	40: Guma i njeni proizvodi	6,192	15%
3	76: Aluminijum i njegovi proizvodi	4,528	11%
4	74: Bakar i njegovi proizvodi	2,668	7%
5	39: Plastika i njegovi proizvodi	2,276	6%
6	84: Kotlovi, mašine i mehanički uređaji	1,650	4%
7	47: Celuloza drveta	1,512	4%
8	63: Ostali gotovi tekstilni proizvodi	1,151	3%
9	73: Proizvodi od gvožđa ili čelika	1,149	3%
10	15: Životinjske ili biljne masti	660	2%
	<i>Ostali izvoz</i>	4,363	10%
	Ukupno	40,345	100%

Izvor: Izračuni autora zasnovani na podacima carine Kosova.

Napomena: Opisi kategorija su skraćeni zbog prostora.

Tabela 6 prikazuje kumulativni ukupan broj 20 kosovskih proizvoda koji se najviše izvoze u Tursku, na osmerocifrenom nivou KN u poslednjih pet godina. U tom periodu svi ovi proizvodi doprinose sa 88 posto u ukupnom izvozu u Tursku. Gumeni tekstil, sa 11,4 miliona evra (28 odsto); otpad aluminijuma, sa 4,4 miliona evra (11 procenata); transportne trake, sa 3,8 miliona EUR; i konopčana tkanina sa 2,7 miliona evra na vrhu su liste kosovskog izvoza u Tursku. Zabrinjavajući trend za Kosovo je da većina proizvoda beleži pad izvoza u poređenju sa 2015. godinom. Ono što još više zabrinjava je da šest proizvoda koji su u 2015. registrovali izvoz, uopšte nisu izvezeni 2019-te. Skoro polovina proizvoda na ovoj listi su otpad, što predstavlja 28 procenata ukupnog izvoza u ovom periodu. Turska je zbog lakih propisa jedan od najznačajnijih uvoznika otpada i otpadnih robe. Slična lista proizvoda sa veoma ograničenom dodatkom vrednosti dominira izvozom Kosova i u ostatak sveta

Tabela 6: Kosovskih 20 najboljih proizvoda koji se najviše izvoze u Tursku 2015-2019, u 000 EUR

Br.	Proizvod (8-cifreni u KN)	2015	2016	2017	2018	2019	2015-2019	% u ukupnom izvozu
1	59069990: Gumeni tekstil	1,369	2,144	2,646	2,862	2,379	11,401	28%
2	76020090: Otpad aluminijuma	528	25	822	1,535	1,525	4,435	11%
3	40101200: Transportne trake	1,912	604	651	382	271	3,820	9%
4	59021090: Tkanina od gumenih kablova	1,927	867	0	0	0	2,794	7%
5	74040099: Otpad	354	297	259	549	579	2,038	5%
6	40103100: Prenosni pojasevi	295	557	469	462	235	2,018	5%
7	39159080: Otpad, ljske	314	645	423	283	196	1,860	5%
8	63053310: Vreće i torbe	286	231	219	213	192	1,140	3%
9	73141400: Tkanina	126	510	122	166	88	1,011	3%
10	15121191: Sirovi suncokret	0	0	0	0	660	660	2%
11	47079010: Otpadni papir	89	551	18	0	0	658	2%
12	84705000: Blagajne	643	0	0	0	0	643	2%
13	47071000: Otpadni papir	0	18	403	120	0	540	1%
14	30049000: Lekovi	0	1	0	119	334	453	1%
15	79020000: Otpad cinka	69	67	145	115	50	446	1%
16	68029200: Vapnenački kamen	0	0	192	184	17	393	1%
17	74040010: Otpad	108	133	17	103	0	362	1%
18	47073090: Otpad	107	84	79	45	0	314	1%
19	41012030: Cela sirova koža	70	39	0	0	163	272	1%
20	74040091: Otpad	200	28	18	13	0	260	1%
	Ostali izvozi	816	830	692	1,204	1,283	4,825	12%
	Ukupno	9,212	7,630	7,177	8,354	7,972	40,345	100%

Izvoz: Izračuni autora zasnovani na podacima carine Kosova.

Napomena: Opisi kategorija skraćeni su zbog prostora.

Tabela 7 prikazuje kumulativni ukupan broj prvih 10 kosovskih uvoza iz Turske, razdvajeni po poglavljima u periodu 2015-2019. Kotlovi, mašine i mehanički uređaji, sa 167,2 miliona eura, odevnim predmetima i odećom, sa 141,0 miliona eura, plastikom i njenim proizvodima, sa 108,7 miliona eura su najviše uvoženi proizvodi, koji čine oko 26 posto ukupnog uvoza. Osam od 10 glavnih poglavlja spada u industrijsku kategoriju.

Tabela 7: Glavni uvoz Kosova iz Turske, po poglavlju (2015-2019)

Br.	Poglavlja KN	Uvozi iz Turske, u 000 EUR	% u ukupnim uvozima
1	84: Kotlovi, mašine i mehanički uređaji	167,276	10%
2	62: Odeća i odevni dodaci	141,064	9%
3	39: Plastika i njeni proizvodi	108,769	7%
4	85: Električne mašine i oprema	106,790	7%
5	61: Odeća i odevni dodaci	82,743	5%
6	73: Proizvodi od gvožđa ili čelika	67,923	4%
7	94: Nameštaj; posteljina, dušeci	63,397	4%
8	19: Pripreme od žitarica, brašna	47,888	3%
9	44: Drvo i drveni proizvodi	43,551	3%
10	21: Razni jestivi preparati	42,933	3%
	Ostalo	724,544	45%
	Ukupno	1,596,878	100%

Izvor: Izračuni autora zasnovani na podacima carine Kosova.

Napomena: Opisi kategorija skraćeni su zbog prostora.

Tabela 8 prikazuje kumulativni ukupan broj 20 najviše uvezenih proizvoda iz Turske, na osmerocifrenom nivou KN-a u poslednjih pet godina. Ovi proizvodi predstavljaju skoro petinu ukupnog uvoza iz Turske. Sladoled sa 28,8 miliona evra (2 odsto) i cigarete sa 24,9 miliona evra (2 odsto); a zatim drvene daske sa 22,8 miliona eura (1 procenat) i naftna ulja od petroleuma sa 22,4 miliona eura (1 procenat), najviše su uvoženi proizvodi iz Turske. Za razliku od najvišeg kosovskog izvoza u Tursku, gde je većina proizvoda zabeležila pad izvoza u odnosu na 2015. godinu, skoro ceo uvoz sa liste ispod (osim dva) beleži porast. Cigarete, drvene daske, naftno ulje, keramičke zastave i tepisi, sa druge strane, proizvodi su sa najznačajnijim porastom. Poslednja dva se uopšte nisu uvozila u 2015. godini. Ogroman porast gasnih naftnih derivata u 2019. godini najviše se može pripisati trgovinskoj diverziji koja je proizašla iz stopostotne tarife uvedene u Bosnu i Hercegovinu, jer je ovo bio najveći uvozni proizvod iz ove zemlje u 2018. godini pre stupanja na snagu tarife.

Tabela 8: Kosovskih 20 najboljih proizvoda koji se najviše uvoze u Tursku 2015-2020, u 000 EUR

Br	Proizvod (8-cifreni u CN)	2015	2016	2017	2018	2019	2015-2019	% u ukupnom uvozu
1	21050091: Sladoled i drugi jestivi led	6,693	6,297	6,442	5,059	4,364	28,854	2%
2	24022090: Cigarete sa duvanom	474	3,465	5,279	7,668	8,081	24,968	2%
3	44101130: Drvena daska	901	4,872	5,177	6,176	5,741	22,866	1%
4	27101943: Gasna ulja od nafte	15	0	863	0	21,615	22,493	1%
5	30049000: Lekovi	2,533	2,797	2,891	2,957	3,845	15,023	1%
6	62034231: Pantalone za muškarce ili dečake	2,335	2,541	2,981	3,410	3,595	14,862	1%
7	61091000: Majice	2,148	3,039	2,689	3,042	3,486	14,404	1%
8	19059055: Ekstrudirani ili prošireni proizvodi	1,696	2,798	2,485	2,923	4,065	13,967	1%
9	39162000: Monofilament	2,896	2,789	2,298	2,650	3,243	13,874	1%
10	72083900: Proizvodi od ravno valjanog gvožđa	5,309	4,734	0	0	2,358	12,401	1%
11	61109090: Dresovi, puloveri, dzemperi	2,329	2,092	2,218	3,092	2,584	12,315	1%
12	94016100: Tapacirana drvena sedišta	1,500	1,767	1,849	3,064	4,036	12,214	1%
13	62069090: Ženske ili devojačke bluze	2,122	2,026	2,023	2,807	3,235	12,214	1%
14	84221100: Mašine za pranje sudova	1,702	2,023	2,067	2,618	3,075	11,485	1%
15	69072100: Keramičke zastave i popločavanje	0	0	2,836	3,717	4,724	11,277	1%
16	84501190: Mašine slične mašini za pranje veša	1,561	1,960	2,397	2,669	2,552	11,139	1%
17	44111490: Vlakanaste Ploče srednje gustine	1,755	1,773	2,241	2,835	2,531	11,135	1%
18	76042990: Čvrsti profili, od aluminijuma	2,425	1,461	1,594	2,247	3,050	10,776	1%
19	73221900: Radijatori za centralno grejanje	1,542	1,637	2,068	2,603	2,805	10,655	1%
20	57024200: Tepisi i drugi pod	0	0	3,327	3,671	3,141	10,139	1%
	Ostali uvoz	212,350	240,418	238,902	268,728	339,418	1,299,816	81%
	Ukupno	252,285	288,488	292,626	331,934	431,544	1,596,878	100%

Izvor: Izračuni autora zasnovani na podacima carine Kosova.

4. Tarife i moguće dalje tarifne koncesije

Ovaj odeljak daje pregled kosovskih i turskih NN tarifa i analizira preferencijalne tarife koje jedna drugoj daju, kao i neke oblasti moguće dalje liberalizacije.

4.1. Pregled kosovskih tarifa

Kosovo održava jedinstvenu osnovnu carinu od 10 procenata na uvoz koji dolazi od neferencijalnih trgovinskih partnera. Sirovine i oprema koja se koristi u procesu proizvodnje oslobođeni su od ove carine.⁸ Prosečna carinska stopa NN iznosi 8,1 posto. Sa potpunom primenom postojećih trgovinskih sporazuma, otprilike 80 odsto ukupnog uvoza imaće bescarinski pristup kosovskom tržištu.⁹

Prema prvobitnom planu liberalizacije SST između Kosova i Turske, prosečna stopa carine na uvoz iz Turske varira od 6,4 procenta u početnoj godini do 1,7 u prošloj godini. Ovaj oštar pad je posledica posvećenosti Kosova da ukine carine za veliki broj proizvoda u roku od deset godina. Međutim, čini se da se ovaj originalni raspored više ne primenjuje, osim ako se ne pregovara. Sporazum sadrži klauzulu (član II.5) koja predviđa da „Kosovo treba da ima tretman koji nije manje povoljan od onog koji je odobren sličnim proizvodima poreklom iz EU“. Tri godine nakon potpisivanja Sporazuma o slobodnoj trgovini sa Turskom, SSP sa EU stupio je na snagu. Pod SSP-om, odražavajući na činjenicu da je EU pristala na liberalizaciju gotovo svih proizvoda, Kosovo je takođe odobrilo carinske povlastice, koje su povoljnije od onih koje su prvobitno dodeljene Turskoj. Trenutna prosečna nominalna stopa na uvoz iz EU iznosi 0,4 odsto. Do 2024. godine očekuje se pad na gotovo 0 posto. Tretirajući Tursku ne manje povoljno nego EU, Kosovo će u narednim godinama imati niže prosečne tarifne stope nego što je prvobitno planirano. Imajte na umu da se „nediskriminatorna“ klauzula odnosi samo na proizvode podložne prelaznim tarifama. Da je ona bila primenljiva i za „isključene“ proizvode, prosečna tarifna stopa bila bi nešto niža od one koja je odobrena za EU.

4.2. Pregled tarifa u Turskoj

Tarifni raspored Turske pretežno se sastoji od ad-valorem carina, koje čine oko 98,3 posto svih tarifnih linija. Ostale vrste tarifa, poput specifičnih, složenih, mešovitih i promenljivih, odnose se na oko 275 linija. Konkretnije, Turska nameće posebne dažbine na alkoholna pića, sol i kinematografske filmove, mešovite carine, staklo i proizvode od stakla, kao i na satove, složene dažbine na jogurt, hleb, pecivo, testeninu i slično, dok primenjuje promenljive carine na mlekare namazi, slastičarne i čokoladu.¹⁰ Takođe, treba napomenuti da Turska, pored sporazuma o tipu Carinske unije sa EU o nepoljoprivrednim proizvodima, trenutno ima na snazi 22 sporazuma o slobodnoj trgovini i pregovara o 16 dodatnih sporazuma o slobodnoj trgovini. Ovo je važno pitanje jer se odnosi na efektivnu tarifnu preferenciju koju Kosovo ima prema bilateralnom sporazumu. U većini proizvoda koji su liberalizovani

⁸ Ministarstvo finansija. Poreski režim na Kosovu. <https://mf.rks-gov.net/desk/inc/media/172A9209-0E63-4F4F-8201-85E1258EF4E5.pdf>

⁹ Gashi, P. (2017). Slobodna trgovina i SDI: Izgledi za integraciju u proizvodne mreže EU i Turske

¹⁰ STO (2016). Pregled trgovinske politike - Turska. https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/s331_e.pdf

sporazumom kosovski izvoznici moraće da konkurišu drugim zemljama koje takođe uživaju bescarinski pristup turskom tržištu.

Prosečna stopa turske NN iznosi 12,8 odsto, što je oko 4,7 procenata više u poređenju sa kosovskim prosekom. Za poljoprivredne proizvode tarifna stopa u proseku iznosi 49,1 odsto, dok je za nepoljoprivredne (industrijske) prosečna stopa MFN 5,5 odsto. Najveća stopa, koja iznosi 225 posto, odnosi se na 76 proizvoda, a to su meso goveda, svinja, ovaca, koza, konja, i magaraca. Veliki broj ovih proizvoda nalazi se na listi isključenih proizvoda u sporazumu s Kosovom. Takođe, Turska nameće kvote na 1800 tarifnih linija, usmerenih uglavnom na poljoprivredne proizvode.

Zakon br. 474 o rasporedu carinskih tarifa omogućava turskoj vladi da poveća primenjene stope NN-a u slučajevima kada odgovarajuće stope nisu dovoljne za pružanje "adekvatne" zaštite domaćoj industriji. Konkretno, turska vlada može zameniti primenjene NN stope za 150 procenata odgovarajućih stopa propisane tarife kako bi se osigurao veći nivo zaštite lokalnoj industriji. Mogućnost Turske da poveća carine NN može negativno uticati na predvidljivost kosovskih (potencijalnih) izvoznika u Tursku i uticati na trgovinu kao rezultat.

Prema SST sa Kosovom, prosečna preferencijalna stopa Turske je 3,7 procenata, 9,1 procentna poena niža od proseka NN. Prosečna preferencijalna stopa na poljoprivredne proizvode je 16,5 odsto, 33,4 procentna poena niža od prosečne NN. Prema sporazumu, svi industrijski proizvodi su izuzeti od tarifa; prema tome, prosečna stopa je nula; s druge strane prosečna NN iznosi 5,5 odsto. Za više detalja pogledajte Tabelu 9.

Tabela 9: Prosečne NN tarife i preferencijalne tarife Turske za Kosovo

Tarifni režim	Prosečne Tarife Turske (%)		
	Sve	Poljoprivreda	Ne-poljoprivreda (Industrijska)
NN	12.8%	49.9%	5.5%
Kosovo (Preferencijalno)	3.7%	16.5%	0.0%

Izvor: STO. Pregled trgovinske politike.

Ova ukupna slika otkriva da će turske NN tarife, koje će se primenjivati na „isključene“ poljoprivredne proizvode, u proseku biti veće od onih koje primenjuje Kosovo. Pored toga, Turska, za razliku od Kosova, na osnovu svog domaćeg zakonodavstva, ima pravo na nepredvidivo povećanje tarifa za NN. Ova sveobuhvatna razlika u stopama može da dovede do recipročnih rezultata na Kosovu.

4.3. Postojeće koncesije na poljoprivredne proizvode

U prvobitnom rasporedu SST sa Turskom, Kosovo se složilo da ukine carine i takse koje imaju ekvivalentan uticaj na 493 poljoprivrednih proizvoda poreklom iz Turske. Na neke druge 353 poljoprivredne proizvode (tj. Mlečne proizvode, voće i povrće, proizvode od brašna), obaveza, prema prvobitnom rasporedu, je da se postupno ukine tarifa u roku od šest do 10 godina od dana stupanja na snagu sporazuma. S druge strane, 1.596 poljoprivrednih proizvoda koji su se smatrali strateškim,

isključeni su iz koncesija. Valja napomenuti da Kosovo još uvek nije primenjivalo član II.5 koji obavezuje Kosovo da tretira proizvode iz Turske (pod prelaznim tarifama) ne manje povoljno od proizvoda iz EU. Da je Kosovo odobrilo ovaj tretman Turskoj 2019. godine, kada je sporazum stupio na snagu, broj proizvoda sa bescarinskim pristupom bio bi veći za 102. Prema ovom scenariju, proizvodi koji podležu prelaznim tarifama, liberalizovali bi se na brži način.

Turska se takođe obavezala da će iskoreniti sve tarife i takse s jednakim učinkom na 850 poljoprivrednih proizvoda poreklom sa Kosova. Ostatak koji čine 1.592 poljoprivrednih proizvoda su isključeni i kao takvi podležu tarifama NN. Za detaljnije informacije pogledajte Tabelu 10.

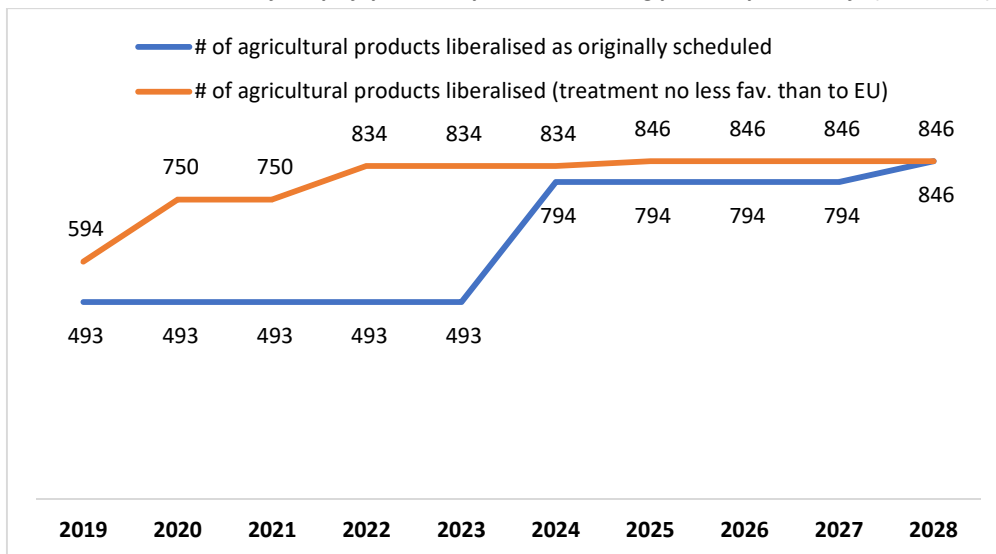
Tabela 10: Kosovske i turske koncesije na poljoprivredne proizvode u SST

Kosovske tarifne koncesije kako je prvobitno planirano		Kosovske koncesije sa tretmanom ne manje povoljnim nego u EU (2019)		Tarifne koncesije Turske	
Godina (Raspored)	# Proizvoda	Godina (Raspored)	# Proizvoda	Godina (Raspored)	# Proizvoda
<i>Nula</i>	493	<i>Nula</i>	595	<i>Nula</i>	850
<i>Šest</i>	301	<i>Jedan</i>	156	<i>Prelazne tarife</i>	0
<i>Deset</i>	26	<i>Tri</i>	84		
<i>Deset-A</i>	26	<i>Šest</i>	11		
<i>Isključeno</i>	1,596	<i>Isključeno</i>	1,596	<i>Isključeno</i>	1,592
<i>Ukupno</i>	2,442	<i>Ukupno</i>	2,442	<i>Ukupno</i>	2,442

Izvor: SST Kosovo-Turska.

Slika 2 vizuelno prikazuje kretanje kosovske liberalizacije poljoprivrednih proizvoda sa Turskom kako je bilo prvobitno zakazano i prema scenariju kada Kosovo Turskoj odobrava tretman ne manje povoljan od onog koji je dodeljen istim proizvodima poreklom iz EU. U prvih pet godina primetna je razlika između dva scenarija, što jasno pokazuje da je Kosovo prvobitno planiralo znatno sporije snižavanje tarifa. Nakon pete godine, razlika postaje manje značajna.

Slika 2: Kosovske koncesije za poljoprivredne proizvode Turskog porekla, po scenariju (2019-2028)

Izvor: Izračuni autora zasnovani na SST Kosovo-Turska.

2024. i Turska i Kosovo će završiti liberalizaciju (ili zaštitu) gotovo istog broja poljoprivrednih proizvoda.

Iako na prvi pogled sporazum izgleda uravnoteženo u pogledu poljoprivrednih koncesija, zaista je asimetričan u korist Turske iz tri glavna razloga. Prvo, Turska primenjuje tarifne stope za isključene poljoprivredne proizvode koje su u proseku pet puta više u poređenju sa fiksnom stopom od 10 procenata koju je uvelo Kosovo. Drugo, carine Turske na nekim „isključenim“ poljoprivrednim proizvodima su čak 225 odsto, dok je u slučaju Kosova 10 odsto maksimalno. Treće, Turska, prema Zakonu br. 474 o rasporedu carinske tarife, zadržava pravo da poveća primenjene tarife NN za 150 procenata kako bi se osigurao „adekvatan“ nivo zaštite ne-preferencijalnih proizvoda. Sve ove asimetrične mere utiće na „isključeni“ izvoz poljoprivrednih proizvoda na Kosovu, koji predstavljaju 65 procenata svih poljoprivrednih proizvoda.

U principu, očekuje se da razvijenija ekonomija poput Turske pruži bolji tretman manje razvijenoj ekonomiji poput Kosova. Na primer, prema SSP-u, uprkos kosovskoj obavezi da će postepeno ukloniti kvantitativne mere na većini poljoprivrednih proizvoda, EU je odmah ukinula tarife na proizvode koji potiču sa Kosova, osim na govedinu, šećer i vino, koji su i dalje podložni kvantitativnim ograničenjima.

4.4. Koncesije na industrijske proizvode

U prvobitnom rasporedu sporazuma Kosovo se obavezalo da će momentalno ukinuti carinu na 2.292 industrijskih proizvoda poreklom iz Turske. U vreme pregovora ovi proizvodi ili nisu proizvedeni na Kosovu ili se smatralo da nemaju značajan izvozni potencijal. Za ostale industrijske proizvode, koji uključuju 4.649 (oko 67 posto svih proizvoda), dogovoreno je da se carina postupno ukida u roku od četiri do 10 godina. Što se tiče poljoprivrednih proizvoda, SSP sa EU menja situaciju. Pod uslovom da su koncesije prema EU povoljniji, očekuje se da će do početka 2022. svi industrijski proizvodi koji potiču iz Turske imati bescarinski pristup. Turska se, s druge strane, obavezala da ukine sve tarife na dan stupanja na snagu. Za više informacija pogledajte Tabelu 11.

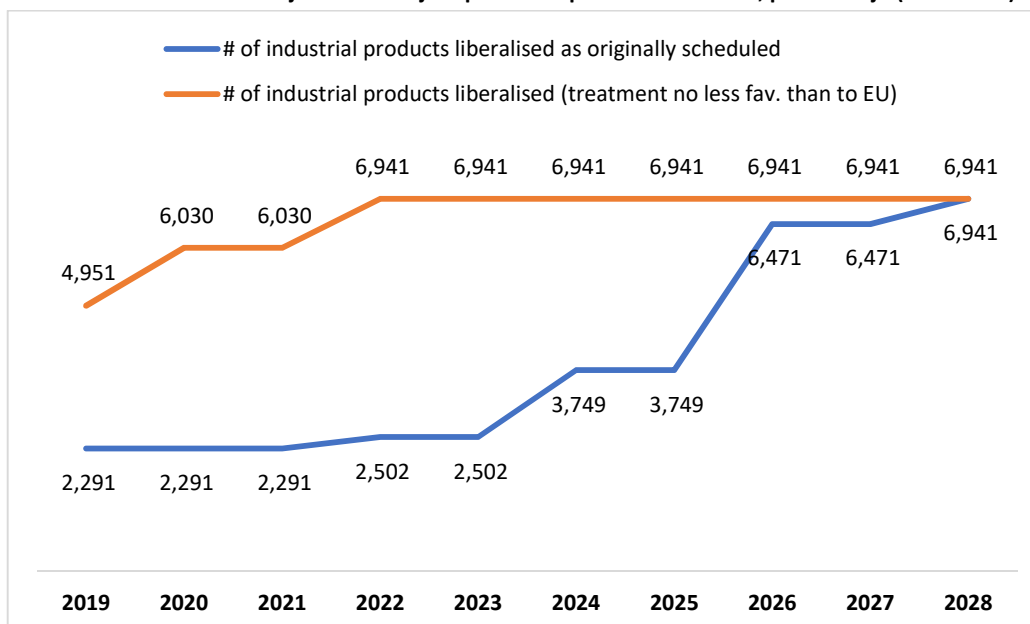
Table 11: Kosovo's and Turkey's concessions on industrial products in the FTA

Kosovske tarifne koncesije kako je prvobitno planirano		Kosovske koncesije sa tretmanom ne manje povoljnim nego u EU (2019)		Tarifne koncesije Turske	
Godina (Raspored)	# Proizvoda	Godina (Raspored)	# Proizvoda	Godina (Raspored)	# Proizvoda
<i>Nula</i>	2,292	<i>Nula</i>	4,951	<i>Nula</i>	6,941
<i>Četiri</i>	210	<i>Jedan</i>	1,080	<i>Prelazne tarife</i>	<i>0</i>
<i>Šest</i>	1,247	<i>Tri</i>	910		
<i>Osam</i>	2,722				
<i>Deset</i>	470				
<i>Isključeno</i>	0	<i>Isključeno</i>	0	<i>Isključeno</i>	0
<i>Ukupno</i>	6,941	<i>Ukupno</i>	6,941	<i>Ukupno</i>	6,941

Izvor: Izračuni autora zasnovan na sporazumu SST Kosovo-Turska.

Slika 3 prikazuje broj liberalizovanih proizvoda sa poreklom iz Turske tokom godina kako je bilo prvobitno predviđeno i pod uslovom da se Turskoj odobri tretman koji nije manje povoljan od onog koji je odobren EU. Jaz u početnim godinama do 2025. godine je značajan, što jasno pokazuje da je Kosovo, prema svom prvobitnom rasporedu, planiralo pružiti još veću zaštitu industrijskim proizvodima. Asimetrični (bolji) tretman industrijskih proizvoda koji je Turska pružila po prvobitnom rasporedu u velikoj meri je kompenziran uvođenjem „nediskriminatornog članka“.

Slika 3: Kosovske koncesije na industrijske proizvode poreklom iz Turske, po scenariju (2019-2028)

Izvor: Izračuni autora zasnovani na SST Kosovo-Turska.

4.5. Moguće dalje tarifne povlastice za poljoprivredne proizvode

Član II.17 sporazuma predviđa da će „Strane u Zajedničkom odboru ispitati mogućnosti međusobnog davanja daljih koncesija u trgovini poljoprivrednim proizvodima“. Ovaj pododjeljak identificira neke strateške proizvode koji bi mogli biti izloženi mogućim koncesijama u bliskoj budućnosti.

Tabela 12 prikazuje 10 (od 20) kosovskih poljoprivrednih proizvoda sa najviše izvoza u Tursku u poslednjih pet godina i upoređuje ih sa odgovarajućim izvozom u ostatak sveta (OS), kao i sa tarifnim koncesijama Turske i EU. Dok EU omogućava bescarinski pristup svim tim proizvodima, Turska to čini samo sa šest njih prema sadašnjem sporazumu. Pečena kafa, čokolada, bezalkoholno pivo i čokolada i drugi pripravci i dalje će biti podložni tarifama NN prilikom ulaska u Tursku. S obzirom da se ova četiri poljoprivredna proizvoda već izvoze u Tursku, preporučuje se da Kosovo zatraži sniženje tarifa u budućim pregovorima sa Turskom.

Tabela 12: Poređenje 10 najvećih izvoza Kosova u Tursku sa izvozom OS i koncesijama pružane od Turske i EU

Poljoprivredni proizvod (8-cifreni u KN)	Izvoz Kosova u Tursku 2015-2019 (u 000 EUR)	Izvoz Kosova u OS 2015-2019 (u 000 EUR)	Koncesije Turske na Kosovo (Tarifne stope)	Koncesija EU na Kosovo (Tarifne stope)
15121191: Sirovo ulje suncokretovih semenki	660	226	0	0
22082029: Alkoholna pića	225	145	0	0
09012100: Pržena kafa	160	13,374	NN tarifa	0
22030001: Pivo	93	30,919	0	0
08102010: Sveže maline	45	4,814	0	0
22060059: Alkoholno piće od meda	40	34	0	0
18069019: Čokolada i proizvodi od čokolade	34	73	NN tarifa	0
20019070: Slatke paprike	27	5,720	0	0
22029100: Bezalkoholno pivo beer	24	63	NN tarifa	0
18063100: Čokolada	20	9,598	NN tarifa	0

Izvor: Izračuni autora zasnovani na podacima carine Kosova; SST Kosovo-Turska; SSP.

Napomena: Opisi kategorija skraćeni su zbog prostora.

Tabela 13 pokazuje 30 kosovskih poljoprivrednih proizvoda sa najviše izvoza u OS u poslednjih pet godina i upoređuje ih sa izvozom u Tursku i njenim tarifnim koncesijama na Kosovo. Jedna trećina (10) ovih proizvoda podleže tarifama NN-a Turske prema sadašnjem sporazumu. Sedam njih, uključujući biljke i delove efedre, sušene gljive, napitke na bazi soje, sveže ili ohlađene jestive gljive, džemove, žele i marmelade, biljke i delovi biljaka i bezalkoholna pića, iako se izvoze u OS, nisu bili izvezena u Tursku uopšte. To bi se delom moglo pripisati tarifama koje Turska i dalje održava. Za sve proizvode podložne tarifama NN od strane Turske navedene u Tabeli 13, Kosovo bi trebalo da zahteva koncesije prilikom pregovora o daljoj liberalizaciji.

Tabela 13: Poređenje 30 najvećih izvoza Kosova u OS sa izvozom u Tursku i koncesija koje pruža Turska

Poljoprivredni proizvod (8-cifreni u KN)	Izvoz Kosova u OS, u 000 EUR (2015-2019)	Izvoz Kosova u Tursku, u 000 EUR (2015-2019)	Tarifne koncesije Turske na Kosovo
22021000: Vode, uklj. mineral	40,420	18	0
22030001: Pivo od slada	30,919	93	0
09012100: Pržena kafa	13,374	160	NN tarifa
18063100: Čokolada i drugi proizvodi	9,598	20	NN tarifa
08102090: Sveže kupine	9,163	0	0
11010015: Brašno od obične pšenice	8,665	12	0
07019090: Krompir, svež ili ohlađen	8,020	0	0
11010011: Durum pšenično brašno	7,132	0	0
12115000: Biljke i delovi efedre	6,643	0	NN Tarifa
20019070: Slatke paprike	5,720	27	0
07123900: Osušene gljive	5,570	0	NN Tarifa
22029911: Piće na bazi soje	5,345	0	NN Tarifa
22042178: Vina proizvedena u EU	5,202	0	0
08102010: Sveže maline	4,814	45	0
08112090: Crvene kupine	4,353	0	0
22042998: Vina ne proizvedena u EU	4,281	0	0
22029010: Bezalkoholna pića	3,970	0	0
23023090: Mekinje, oštrice i ostali ostaci	3,643	0	0
22042997: Bela vina ne proizvedena u EU	3,510	0	0
22011011: Mineralne vode	3,019	0	0
17049099: Paste	2,899	4	NN Tarifa
07095990: Sveže ili ohlađene jestive gljive	2,853	0	NN Tarifa
20052080: Krompiri	2,699	0	0
08112031: Maline	2,563	0	0
22042197: Bela vina	2,473	0	0
20079939: Džemovi, žele, marmelade	2,390	0	NN Tarifa
12119020: Biljke i delovi biljaka	2,355	0	NN Tarifa
22029019: Bezalkoholna pića	2,345	0	NN Tarifa

Izvor: Izračuni autora zasnovani na podacima carine Kosova; Kosovo-Turkey FTA.

Napomena: Opis kategorija skraćen je zbog prostora.

Tabela 14. prikazuje listu poljoprivrednih proizvoda koji su u poslednjih pet godina uvezani u relativno velikim količinama iz OS-a i u malim količinama iz Turske. Većina njih podleže kosovskoj carini koja će se postepeno ukinuti tri godine od dana stupanja na snagu sporazuma, dok su ostali isključeni iz koncesija (u skladu sa članom II.5). Nijedan od ovih proizvoda Kosovo ne izvozi u svet. Kosovo bi moglo razmotriti uklanjanje trenutnih carina na ove proizvode za turske izvoznike - u zamenu za njegove zahteve tokom pregovora za dalju liberalizaciju. Eventualno ukidanje carine doprinelo bi diverzifikaciji uvoza. To bi zauzvrat smanjilo zavisnost od ograničenih zemalja snabdevanja, podstaklo konkurenciju i smanjilo cene.

Tabela 14: Lista poljoprivrednog uvoza koji bi mogao biti podložan daljim carinskim koncesijama u okviru SSP sa Turskom

Poljoprivredni proizvod (8-cifreni u KN)	Izvozi Kosova (2015-2019)	Uvozi Kosova iz OS u 000 EUR (2015-2019)	Uvozi Kosova is Turske, u 000 EUR (2015-2019)	Koncesije Kosova za Tursku (tretman ne manje pogodno nego za EU)
24022090: Cigarette	0	282,287	24,968	Tri Godine
02071410: Srmznuto meso bez kosti	0	52,989	1,166	Tri Godine
02071450: Smrznute grudi	0	41,213	1,343	Tri Godine
04063039: Topljeni sir	0	6,508	5	Tri Godine
20091200: Sok od pomorandze	0	4,576	227	Tri Godine
21050099: Sladoled	0	3,615	162	Tri Godine
15119019: Tvrde frakcije palminih ulja	0	2,966	48	Isključeno
19042010: Pripreme Musli-a	0	1,971	5	Tri Godine
23091051: Hrana za pse ili mačke	0	1,734	9	Isključeno
17049081: Konditorske tablete	0	1,203	33	Isključeno
02071470: Zamrznute rezove kokoški	0	1,007	78	Tri Godine
22072000: Denaturirani etilni alkohol	0	801	10	Tri Godine
06029045: Ukorenjene reznice na otvorenom	0	695	20	Isključeno
04069069: Sir sa sadržajem masti	0	680	213	Tri Godine
17049055: Pastile za grlo	0	419	333	Isključeno

Izvor: Izračuni autora zasnovani na podacima carine Kosova; Kosovo-Turkey FTA.

Napomena: Opis kategorija skraćen je zbog prostora.

4.6. Moguće dalje tarifne koncesije za industrijske proizvode

Kao što je prethodno naznačeno, svi industrijski proizvodi poreklom sa Kosova uživaju bescarinski pristup u Turskoj. Uprkos tome, postoji veliki broj proizvedenih proizvoda sa Kosova koji, iako se izvoze u relativno „velikim“ količinama, ne vide izvoz u Tursku. Tabela 15 prikazuje 15 najboljih industrijskih proizvoda ove vrste. Većina ovih proizvoda koristi se u građevinarstvu. Ovo nije iznenađenje pod uslovom u kojoj se meri ta industrija razvila na Kosovu posle ratnih godina. Ovim proizvodima i mnogim drugima ove vrste treba dati prednost u merama promocije izvoza kako bi mogli postepeno bolje probiti na tursko tržište.

Tabela 15: 15 najboljih industrijskih proizvoda na Kosovu koji se izvoze u OS ali ne u Tursku (2015-2019)

Poljoprivredni proizvod (8-cifreni u KN)	Izvozi Kosova u OS, u 000 EUR (2015-2019)	Izvozi Kosova u Tursku, u 000 EUR (2015-2019)
76101000: Vrata, prozori i njihovi okviri (aluminijum)	58,277	0
39252000: Vrata, prozori i njihovi okviri (plastika)	39,153	0
73044999: Tubovi, cevi i šuplji profili	34,698	0
39211100: Ploče, plahte i tanke prevlake	20,311	0
39232990: Vreće i torbe	17,261	0
71189000: Kovanica legalnog plaćanja	15,097	0
73221100: Radijatori za centralno grejanje	10,578	0
73089098: Konstrukcije i delovi konstrukcija	9,786	0
34011100: Sapun i organski površinski aktivni proizvodi	9,331	0
73066199: Tubovi, cevi i šuplji profili	8,228	0
27149000: Bitumen i asfalt	6,590	0
39172190: Krute tubovi, cevi i creva	6,539	0
94034010: Opremljene kuhinjske jedinice	5,928	0
39211390: Ploče, listovi, tanke prevlake, folija i trake	5,609	0
73066192: Tubovi, cevi i šuplji profili	5,540	0
44182080: Vrata i njihovi okviri i pragovi, od drveta	5,528	0
39211900: Ploče, listovi, tanke prevlake, folija i trake, od čelijske plastike	4,593	0
73089059: Konstrukcije i delovi konstrukcija od gvožđa ili čelika	4,432	0
94042990: Dušeci, punjeni ili unutrašnje punjeni	4,182	0
94061000: Montažne građevine od drveta	3,961	0
73142090: Rešetka, mreža i ograde	3,758	0
39201089: Ploče, listovi, tanke prevlake, folija, trake	3,584	0
39173100: Fleksibilne cevi od plastike	3,338	0
41012080: Čitave sirove kože i goveđa koža	3,043	0
68101110: Građevinski blokovi i cigle	2,726	0

Izvor: Izračuni autora zasnovani na podacima carine Kosova.

Napomena: Opis kategorija skraćen je zbog prostora.

Slično kao u slučaju poljoprivrednih proizvoda, Kosovo bi moglo razmotriti ubrzanje prelaznog perioda tarifa na industrijske proizvode navedene u Tabeli 16, pod uslovom da oni ne ometaju razvoj domaćih proizvođača. Oni predstavljaju najviše uvezenih proizvoda iz OS-a, gde Turska takođe ima neki izvozni potencijal.

Tabela 16: Lista industrijskog uvoza koji bi mogao biti podložan daljim carinskim koncesijama u okviru SST sa Turskom

Industrijski proizvod (8-cifreni u KN)	Izvoz Kosova u svet (2015- 2019)	Uvoz Kosova iz OS u 000 EUR (2015- 2019)	Uvoz Kosova iz Turske, u 000 EUR (2015- 2019)	Koncesije Kosova sa Turskom (treatment ne manje pogodan nego sa EU)
72139149: Šipke	0	48,864.1	490.6	Tri Godine
39202029: Ploče, plahte i tanka prevlaka	0	11,487.0	110.4	Tri Godine
36020000: Pripremljeni eksploziv	0	5,458.4	499.0	Tri Godine
73102111: Kante od gvožđa ili čelika	0	1,732.2	24.0	Tri Godine
44092991: Blokovi, trake i friz	0	1,692.4	28.8	Tri Godine
73090030: Rezervoari, cisterne, spremnici	0	970.3	82.4	Tri Godine
39171010: Veštačka creva	0	593.0	340.6	Tri Godine
84179000: Delovi industrijskih peči	0	542.2	18.4	Tri Godine
73102910: Cisterne, spremnici, bubnjevi	0	342.2	65.1	Tri Godine
62033919: Muške ili dečke jakne	0	338.6	25.5	Tri Godine
68138100: Kočne obloge i jastučići	0	265.3	318.7	Tri Godine
62122000: Remenje i gaćice	0	207.3	105.7	Tri Godine
73201090: Izvori lišća i njihovi listovi	0	169.2	328.4	Tri Godine
61032200: Odeća od pamuka za muškarce ili dečake	0	154.5	129.1	Tri Godine
72173041: Žica od gvožđa ili nelegiranog čelika	0	149.8	140.3	Tri Godine

Izvor: Izračuni autora zasnovani na podacima carine Kosova; Kosovo-Turkey FTA.

Napomena: Opis kategorija skraćen je zbog prostora.

5. Analiza regulatornog okvira i ugrađene agende

Kao što je ranije naznačeno, osim obaveza o tarifnim koncesijama, sporazum o slobodnoj trgovini između Kosova i Turske sadrži i druge regulatorne odredbe, koje nameravaju da poboljšaju trgovinske odnose i ukupnu ekonomsku integraciju između strana. Glavne odredbe ovog sporazuma uključuju pravila o poreklu, mere SFM i TBT, trgovinske lekove, vladine nabavke, prava intelektualne svojine i rešavanje sporova. Sporazum takođe sadrži opštu evolucijsku klauzulu (član V.4), koja predviđa da se obe strane mogu međusobno dogovoriti da prošire sporazum o SST sa ciljem da se proširi i dopunjava njen obim, zaključivanjem sporazuma o određenim sektorima ili aktivnostima. Postoji i jedna posebno važna klauzula ove vrste (naslov III) koja predviđa da se očekuje da će strane odmah započeti pregovore o liberalizaciji trgovine uslugama, priznajući rastući značaj ovog sektora.

Najviši institucionalni mehanizam za SST Kosovo-Turska je Zajednički odbor (ZO). U ovom telu, stranke predstavljaju njihovi visoki zvaničnici. Glavne funkcije Zajedničkog odbora su: pregled primene sporazuma i odlučivanje o pitanjima vezanim za sprovođenje, uspostavljanje i nadzor pododбора, olakšavanje izbegavanja i rešavanja sporova, istraživanje mesta za unapređenje trgovine između strana i pravljenje odluke o usvajanju izmena i dopuna sporazuma do unutrašnjih procedura ratifikacije.

Sve u svemu, SST između Kosova i Turske, kao i SSP sa EU, generalno su struktuirani oko pravila i principa STO i GATT. Ovaj odeljak govori o regulatornom okviru SSP-a između Kosova i Turske, ističući posebno razlike sa SSP-om, kao i bavi se ugrađenim programom koji je sadržan u sporazumu, što je važno za moguće predstojeće pregovore dveju strana.

5.1. Pravila o Poreklu (PP)

Pravila o poreklu (PP) predstavljaju osnovnu komponentu svakog sporazuma o SST jer utvrđuju koji će proizvodi imati koristi od trgovinskih preferencija predviđenih sporazumom. Previše stroga PP mogu postati nepremostiva prepreka čineći izvoz sa preferencijama gotovo nemogućim. Globalno gledano, postoji velika razlika u praksi vlada kada je u pitanju uspostavljanje pravila o poreklu, iako je tokom poslednjih godina postojala tendencija da se ta pravila usklade. U 2013. godini, EU, države EFTA, zapadni Balkan, Turska, zemlje koje su potpisale Barselonsku deklaraciju i Farska ostrva, obavezale su se da će protokole pravila o poreklu u svojim sporazumima o slobodnoj trgovini zameniti protokolima utvrđenim u Regionalnoj konvenciji o paneuro-meditranska preferencijalna pravila o poreklu (PEM konvencija).¹¹ Oslanjajući se na ovu Konvenciju, na prvim sastancima Zajedničkog odbora u martu 2020. Kosovo i Turska potpisale su odluku o pravilima o poreklu, kumulaciji i metodama administrativne saradnje, koja sada očekuje ratifikaciju od strane obe vlade.¹² Stupanjem na snagu ove odluke Kosovo i Turska imaće identičan skup materijalnih i proceduralnih pravila koja će omogućiti primenu bilateralne kumulacije. SSP koji je potpisan 2015. godine takođe se oslanja na protokole PEM

¹¹ PEM (2013). PEM konvencija. https://ec.europa.eu/taxation_customs/business/calculation-customs-duties/rules-origin/general-aspects-preferential-origin/arrangements-list/paneuro-meditranski-cumulation-pem-convention_en

¹² MEZTIPSI (2020). Kosovo i Turska potpisale su odluku o tretiranju pravila o poreklu, kumulaciji i metodama administrativne saradnje. <https://mti.rks-gov.net/Page.aspx?id=2,3,869>.

Konvencije. Kosovo takođe može imati koristi od dijagonale i pune kumulacije sa SST partnerima u PEM zoni ako potpiše Konvenciju PEM. Proces potpisivanja ove Konvencije odvija se čekanjem diskusija o kosovskom nazivu. S obzirom na značaj PP-a i prednosti Konvencije PEM, ovo pitanje bi trebalo da bude prioritet Vlade Kosova.

5.2. Sanitarne i fitosanitarne mere (SFM) i tehničke barijere u trgovini (TBT)

Na osnovu SST-a između Kosova i Turske, strane se slažu da prava i obaveze u pogledu sanitarnih i fitosanitarnih mera (SFM) (član II.8) i tehničkim preprekama u trgovini (TBT) (član II.9) regulišu se Sporazumom STO o primeni sanitarnih i fitosanitarnih mera, odnosno Sporazumom STO o tehničkim preprekama u trgovini. Oba sporazuma su sastavljena kao sastavni deo SST. Prema tome formulacije postoje u mnogim SST širom sveta. Suprotno tome, SSP ne sadrži nijednu odredbu o SFM i TBT koja bi se posebno odnosila na odgovarajuće sporazume STO. Sadrži samo jednu klauzulu koja predviđa saradnju s ciljem ispunjavanja potreba EU u ovim oblastima, ali ništa posebno obavezujuće. Međutim, SSP sadrži opštu obavezu usvajanja pravne tekovine EU, koja obuhvata područja SFM-a i TBT-a, koji su istovremeno kompatibilni sa STO, jer su EU i njene države članice, članice STO-a.

Što se tiče SFM-a, SST između Kosova i Turske sadrži pasus koji kaže da strane neće primenjivati propise koji se tiču SPS-a kao neopravdanu diskriminaciju ili prikriveno ograničenje trgovine. Pohvalno je što je ovaj stav uključen, jer u mnogim slučajevima zemlje imaju tendenciju nametanja proizvoljnih SFM propisa kao alibija za zaštitu domaće industrije. Ono što SST-u između Kosova i Turske nedostaje u pogledu SFM-a, jeste to što ne predviđa instrumente poput konsultacija, kontaktnih tačaka, razmene informacija i perspektiva za razvijanje bilateralnih sporazuma između odgovarajućih regulatornih agencija, ostavljajući tako praznine u vezi sa saradnjom na tehnički nivo.

Da bi se uklonio TBT, sporazum predviđa saradnju i razmenu informacija u okviru ZO-a u oblastima tehničkih propisa, standarda, metrologije i postupaka procene usaglašenosti. Pored toga, član II.9.3 predviđa da će stranke, kada je to potrebno, započeti pregovore o međusobnom priznavanju u oblasti procene usaglašenosti. Kosovo trenutno radi na usklađivanju procene usaglašenosti i drugih standarda kvaliteta sa standardima u EU. Turska će, na osnovu svog sporazuma sa EU, takođe biti obavezna da uspostavi režime koji su u potpunosti kompatibilni sa propisima EU.¹³ Nakon što sve u ovom pogledu bude kompatibilno sa režimima EU, Kosovo bi moglo započeti vremenski ograničene pregovore sa Turskom da bi se pronašlo međusobno priznavanje, ne samo o oceni usaglašenosti već i o metrologiji, standardizaciji i akreditaciji. Valja napomenuti da sporazum ne sadrži poseban, lako dostupan mehanizam za rešavanje relevantnih sporova oko TBT-a. U slučaju bilo kakve polemike, jedini raspoloživi mehanizam je opšti postupak rešavanja spora.

5.3. Trgovinski Lekovi Remedies

¹³ Osim što predviđa zajedničku spoljnu tarifu za obuhvaćene proizvode, sporazum o carinskoj uniji sa EU predviđa da Turska uskladi nekoliko bitnih područja unutrašnjeg tržišta sa EU *acquis*, naročito uključujući industrijske standarde.

SST između Kosova i Turske sadrži odredbe koje se odnose na antidampinške i izravne carine (član II.13), kao i opšti režim zaštite (član II.12) i bilateralne zaštitne mere posebno za poljoprivredne proizvode (član II.18). Sa izuzetkom posebnih bilateralnih zaštitnih mera za poljoprivredne proizvode, sporazum uključuje kao sastavni deo svih relevantnih obaveza STO-a. Stoga su obe strane dužne da primenjuju pravila STO-a kada preduzimaju istragu ili mere koje se tiču mera trgovinskih lekova. Tokom proteklih godina, Kosovo je napredovalo svoje zakonodavstvo o trgovinskim lekovima, kako bi u potpunosti bilo u skladu sa međunarodnim praksama koje proizilaze iz GATT-a i odgovarajućih sporazuma STO-a. Stoga su kosovske obaveze preuzete prema sporazumu sa Turskom u skladu sa domaćim zakonodavstvom. Važno je napomenuti da postoje i drugi sporazumi o slobodnoj trgovini koji izričito isključuju neke pravne lekove. SST-i EFTA-e sa zemljama regiona, na primer, isključuju antidampinške mere. Međutim, to nije slučaj u okviru SST između Kosova i Turske. Obe strane imaju pravo da nametnu mere jedna protiv druge koja uvoze ili koja prete da nanesu štetu domaćim proizvođačima.

Trgovinske lekove, u okviru SSP-a, takođe upravljaju GATT i STO. Međutim, vredni napomenuti da u slučaju zaštitnih mera postoji razlika između SSP-a i SST-a između Kosova i Turske. Iako prvi sporazum postavlja dvostranu zaštitnu maksimalnu granicu, koja će odgovarati osnovnoj carini koja se primenjuje na sve proizvode (član 43.3), drugi smanjuje ovo ograničenje samo na poljoprivredne proizvode (član II.18). Ovo ograničenje se možda neće smatrati dobrom idejom za Kosovo pod uslovom da njegova maksimalna stopa iznosi 10 procenata. Uz to, za Kosovo bi bilo povoljnije kada bi mu bilo dozvoljeno u oba sporazuma da odredi maržu do nivoa koji bude smatran neophodnim za otklanjanje povrede.

Neke poslovne zainteresovane strane veruju da neke uvozne proizvode poreklom iz Turske subvencionišu se uveliko od strane turske vlade i kao takvi iskrivljuju tržište na Kosovu. To pokreće potrebu da nadležni organ na Kosovu bude pažljiviji u tom pogledu i da preduzme mere gde je potrebno da zaštiti opravdane interese kosovskih proizvođača.

5.4. Prava Intelektualne Svojine (PIS)

Prema SST između Kosova i Turske, pravima intelektualne svojine (IPR) uređuju Sporazum STO o trgovinskim aspektima prava intelektualne svojine (TRIPS) i drugi multilateralni sporazumi u oblasti čiji su članovi i Kosovo i Turska (član I. 5).

Sporazum s Turskom je manje strog u pokrivanju IPR-a u poređenju sa SSP-om na Kosovu. SSP obavezuje Kosovo da preduzme neophodne mere kojima će garantovati da će u roku od pet godina zaštita prava intelektualne, industrijske i komercijalne svojine biti slična EU, uključujući efikasna sredstva za sprovođenje takvih prava. Opredeljenost za unapređenje intelektualne svojine na nivo EU nešto je što prevazilazi TRIPS. Pored toga, na osnovu SSP-a, Kosovo se takođe obavezuje da poštuje posebne međunarodne konvencije, poput Locarnskog sporazuma o uspostavljanju međunarodne klasifikacije industrijskih dizajna, Strazburškog sporazuma koji se odnosi na međunarodnu klasifikaciju

patenata, ugovora o zakonskim markama - da nabrojimo samo nekoliko njih. Kosovo nema uporedive obaveze iz Sporazuma o slobodnoj trgovini sa Turskom, jer još uvek nije vezano ovim sporazumima.

U SST između Kosova i Turske, Kosovo se obavezalo da će obezbediti odgovarajuću, efikasnu i nediskriminatornu zaštitu zasnovanu na principima utvrđenim u TRIPS-u. Iako je zakonodavstvo o IPR-u na Kosovu prilično napredno, čini se da Kosovo zaostaje u pogledu obezbeđivanja efikasnih mehanizama za sprovođenje prava intelektualne svojine. Poslednji izveštaj Evropske komisije (EK) o Kosovu kaže da bi trebalo uložiti značajne napore na Kosovu da ojača kapacitet i koordinaciju agencija za sprovođenje zakona radi primene prava intelektualne svojine, reši nedostatak resursa Agencije za industrijsku svojinu (AIS) i da se izbori sa preostali zaostatak aplikacija.¹⁴ S obzirom na to da se Kosovo bori sa primenom prava intelektualne svojine, dobro je što u sporazumu s Turskom nije prevazišlo TRIPS.

¹⁴ EU Komisija (2019). Izveštaj za Kosovo. <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20190529-kosovo-report.pdf>

5.5. Državne Nabavke

U državnim nabavkama, Kosovo i Turska dogovorili su se da će jedni drugima omogućiti snabdevanje postupaka za dodelu ugovora koji nisu manje povoljni od onih koji su dodeljeni dobavljačima bilo koje druge zemlje (član I.4). U skladu sa obavezama javnih nabavki iz SSP-a, Kosovo je u nedavnim izmenama svog zakonodavstva o nabavkama eliminisalo preferencije za kosovske kompanije za ugovore dodeljene u skladu sa kriterijumima ekonomski najpovoljnije ponude i najniže cene. Kosovo je čak i preko SSP-a odobrilo nacionalni tretman i kompanijama koje nisu članice EU. Uz to je rečeno da je Kosovo u dobroj poziciji da ispuni obaveze u vezi s nabavkom prema sporazumu sa Turskom.

Pravila STO koja se odnose na nabavke omogućavaju zemljama da imaju određenu fleksibilnost u pružanju preferencijalnog tretmana domaćoj industriji. Ni SSP ni SST između Kosova i Turske ne obavezuju ih da će pravila nabavke temeljiti na pravilima STO. SSP ipak sadrži klauzulu koja predviđa da Kosovo i EU smatraju da je „otvaranje dodele javnih ugovora na osnovu nediskriminacije i reciprociteta, prateći, posebno, pravila STO-a, poželjan cilj. " Ako bi se u budućnosti strane složile da se pridržavaju pravila STO-a, to bi stvorilo prostor za Kosovo da uspostavi neki preferencijalni tretman za svoje domaće kompanije / industrije koje su uglavnom u nekoj novorođenoj fazi rasta u odnosu na kompanije iz EU, Turske i druge razvijene zemlje.

5.6. Rešavanje Sporova

SST između Kosova i Turske takođe sadrži odredbe koje regulišu rešavanje spora (član IV.3). Sporazumom su predviđene konsultacije kao prvi mehanizam za rešavanje sporova između strana i eventualno postizanje obostrano zadovoljavajućeg rešenja. Dogovorene su konsultacije u Zajedničkom odboru. Ovo telo takođe ima mogućnost da pozove tehničke savetnike ili da stvori radne / stručne grupe ukoliko to smatra potrebnim. Ako se spor ne može rešiti u razumnom roku u prvom mehanizmu, ZO može pristati da osnuje Arbitražno veće koje može davati obavezujuće preporuke. Ovaj kvazipравни model rešavanja spora takođe je deo SSP-a sa EU, mada postoji jedna primetna razlika u slučaju Arbitražnog veća. Iako su u SSP-u određeni broj arbitara, procedura odabira, rokovi i drugi povezani koraci, u sporazumu s Turskom ovo je prepušteno diskrecijskom postupku Zajedničkog odbora. Uopšte, postupci i opis instrumenata za rešavanje sporova mnogo su detaljniji u SSP-u. Bilo bi preporučljivo zajedno sa Turskom razviti detaljnija pravila za arbitražni mehanizam.

5.7. Investicije

Najnovija generacija sporazuma o slobodnoj trgovini u svetu uključuje odredbe koje se tiču ulaganja. Najčešći je pokušaj da se investitorima obezbede pravični i transparentni uslovi za investiranje, istovremeno priznajući neprimerenost podsticanja ulaganja opuštanjem zdravstvenih, bezbednosnih i ekoloških standarda. U sporazumu o slobodnoj trgovini između Kosova i Turske, osim u preambuli gde strane pokazuju odlučnost da promovišu investicije, ne postoje posebne karakteristike koje se bave investicijama. U SSP-u, s druge strane, postoji članak o podsticanju i zaštiti ulaganja, ali on je neobavezujuće prirode. Za razliku od SST između Kosova i Turske, SSP, međutim, u skladu sa članom 51,

garantuje da će svaka strana odobriti jedni drugima tretman koji nije manje povoljan od onog koji se daje domaćim kompanijama. Uprkos činjenici da u SST između Kosova i Turske ne postoje obaveze, obe strane predviđaju nacionalni tretman za strana ulaganja u okviru svog domaćeg pravnog okvira, što je veoma važno za podsticanje uzajamnih ulaganja.

5.8. Olakšavanje trgovine

Suvišni trgovinski postupci, preklapanje obaveznih dokumenata i zahteva za dostavljanje podataka mogu ozbiljno ometati efikasan protok robe. Kosovo je često izloženo takvim preprekama. Kosovski izvoznik u proseku treba da čeka 43 sata za poštovanje granice i još 38 sati za poštovanje dokumentacije.¹⁵ Da bismo stvari stavili u perspektivu, prosečna saglasnost za granice i dokumentarce u drugim zemljama Zapadnog Balkana iznosi 7 sati, odnosno 3,8 sati.¹⁶ Zbog sličnih pitanja, zemlje širom sveta počele su da u svoje preferencijalne sporazume uključuju poglavlja / protokole o olakšanju trgovine.

SST sa Turskom, osim nekih odredbi o transparentnosti procedura i propisa, nema poglavlje o olakšanju trgovine. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju sa EU, takođe, tretiranje trgovinskih olakšica nije posebna tema, iako se u mnogim slučajevima bavi aspektima olakšavanja trgovine. Da bi se izbegle moguće necarinske barijere i da bi bila u skladu sa novim dešavanjima novijih sporazuma o slobodnoj trgovini, Kosovo bi trebalo da razmotri pregovaranje o protokolu o olakšanju trgovine sa Turskom. Glavna vodeća načela mogu biti ona utvrđena Sporazumom o olakšanju trgovine STO-om (SST) - za koji je Turska obavezna. U takvom mogućem protokolu o olakšanju trgovine, strane bi trebale da streme primeni pojednostavljenih i efikasnih carinskih i drugih zahteva i postupaka vezanih za trgovinu, kao i da teže usklađivanju trgovinskih dokumenata u skladu sa međunarodnim standardima. Trebalo bi razmotriti mere za olakšavanje trgovine kao što su preliminarne odluke, obrada pre dolaska, revizija posle carinjenja i pojedinačni prozori, mada s oprezom jer Kosovo možda još uvek nije u stanju da lako izvrši ove mere. Samoprocena kapaciteta članova CEFTA-e za sprovođenje određenih mera za olakšavanje trgovine sprovedenim tokom 2016. godine pokazuje da će Kosovu trebati dodatno vreme i podrška za izgradnju kapaciteta.¹⁷ Dodatni protokol 5 o olakšanju tarda (AP5), koji je usvojila CEFTA (ali ga Kosovo još nije ratifikovalo), može se konsultovati za referencu, mada treba primetiti da ovaj protokol ima obaveze koje prevazilaze SST STO-a.

¹⁵ Svetska Banka (2017) Zapadni Balkan: Napomene o problemima regionalne ekonomske integracije. Juni

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Bjelic, P. (2018). Olakšavanje trgovine u Centralnoevropskom sporazumu o slobodnoj trgovini (CEFTA): imperativ za jačanje unutarregionalne trgovine. <https://unctad.org/en/pages/newsdetails.aspx?OriginalVersionID=1817>

5.9. Trgovina Uslugama

U poslednjih nekoliko decenija, sektor usluga postaje sve važniji u svetskoj ekonomiji. Poslednji podaci pokazuju da on trenutno čini 75 procenata BDP-a u razvijenim zemljama, u poređenju sa 50 procenata 1950-ih. U skladu sa svojom ključnom ulogom u domaćim ekonomijama, trgovina uslugama je takođe postala vitalna komponenta međunarodne trgovine, koja čini oko 20 procenata u ukupnoj svetskoj trgovini. Zbog tehnološkog napretka u poslednjim godinama, trgovina u ovom sektoru postaje sve lakše.¹⁸

Sektor usluga je važan segment kosovske ekonomije. Doprinosi sa oko 73 odsto BDP-u i odgovoran je za preko 80 odsto ukupne formalne zaposlenosti.¹⁹ Pored toga, usluge igraju važnu ulogu u ukupnoj trgovini Kosova, učestvujući sa oko 35 procenata. Suprotno slučaju robe, saldo trgovine uslugama stvara suficit. Izvoz usluga je skoro četiri puta veći od izvoza robe.

Za razliku od trgovine robom, gde se pristup tržištu uglavnom poboljšava uklanjanjem tarifa, trgovina uslugama može se najbolje povećati uklanjanjem regulatornih ograničenja koja mogu diskriminirati strane dobavljače ili investitore. Iako je SST između Kosova i Turske ograničen na liberalizaciju robe, on ipak sadrži evolucijsku klauzulu koja predviđa da strane započnu pregovore o progresivnoj liberalizaciji i međusobnom otvaranju svojih tržišta za trgovinu uslugama. Takvi pregovori još nisu započeli. Imajući u vidu dobre izgleda za Kosovo u sektoru usluga, pogodan korak napred bilo bi sagledavanje mogućnosti postizanja sporazuma sa Turskom o trgovini uslugama.

Za razliku od trgovine robom, gde se pristup tržištu uglavnom poboljšava uklanjanjem tarifa, trgovina uslugama može se najbolje povećati uklanjanjem regulatornih ograničenja koja mogu diskriminirati strane dobavljače ili investitore. Iako je SST između Kosova i Turske ograničen na liberalizaciju robe, on ipak sadrži evolucijsku klauzulu koja predviđa da strane započnu pregovore o progresivnoj liberalizaciji i međusobnom otvaranju svojih tržišta za trgovinu uslugama. Takvi pregovori još nisu započeli. Imajući u vidu dobre izgleda za Kosovo u sektoru usluga, pogodan korak napred bilo bi sagledavanje mogućnosti postizanja sporazuma sa Turskom o trgovini uslugama. Tokom proteklih godina, prateći EU i sveukupne svetske trendove, Turska je počela da proširuje domet svojih postojećih i novih sporazuma uključivanjem obaveza između ostalog o liberalizaciji usluga. Nedavno, na primer, Turska je pokrenula procedure za uključivanje usluga u svoje modernizovane sporazume sa zemljama u regionu, pre svega Albanijom, Bosnom i Hercegovinom, Severnom Makedonijom i Srbijom. Od svih SST-ova, Turska je, prema saznanjima autora, zaključila da su samo one sa Singapurom i Korejom pokrивale trgovinu uslugama. Discipline u ovim sporazumima razlikuju se od GATS pristupa koji koristi pozitivan pristup listi. Sporazum između Turske i Singapura, na primer, uvodi negativan pristup listi, što je mnogo zahtevnije za pregovore. Pod negativnim kotiranjem ono što je uključeno u aneks o uslugama su mere koje stranka održava. Ono što nije uključeno automatski se liberalizira, što je takođe nazvano "lista ili izgubi". Suprotno tome, Dodatnim protokolom 6 o uslugama (AP6) CEFTA-e, koji

¹⁸ Izveštaj o svetskoj trgovini za 2019. godinu: Budućnost trgovine uslugama.

https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/executive_summary_world_trade_report19_e.pdf

¹⁹ Trgovinski projekat EU – MTI (2018). Kratki pregled trgovine uslugama. <https://mti.rks-gov.net/desk/inc/media/7593CC1B-475F-4E0E-B130-B3A58AED5ECB.pdf>

<https://mti.rks-gov.net/desk/inc/media/7593CC1B-475F-4E0E-B130-B3A58AED5ECB.pdf>

Kosovo tek treba da ratifikuje, u velikoj meri upravlja GATS STO-a. Stoga se Kosovo može suočiti sa veoma složenim pregovaračkim procesom ako se pregovori o liberalizaciji usluga sa Turskom pokrenu u skladu sa sporazumom. Ispitivanje obaveza koje je Turska prihvatila u sporazumu sa Singapurom pružiće važne uvide za pripremu kosovskog pristupa za buduće pregovore o uslugama s Turskom. Opšti cilj Kosova trebalo bi da bude poštovanje pravila GATS STO-a. Međutim, primetno je napomenuti da je dinamizam koji je doživeo trgovina uslugama tokom poslednjih nekoliko godina pokrenuo potrebu za nekim novim ispravkama, koje nisu bile predviđene kada je GATS STO-a sklopljen pre oko 25 godina ili u bilateralnim bilateralnim sporazumima nove generacije koja pokriva trgovinu uslugama.

6. Fiskalne implikacije

Da bi se izvršila sveobuhvatna procena potencijalnog uticaja smanjenja uvoznih tarifa na fiskalne prihode zemlje, potrebni su podaci o brojnim varijablama, uključujući količine i cene uvoza, tarifne nivoe, cenovnu elastičnost uvoza i elastičnost supstitucija između uvoza i domaćih proizvoda. Neke od ovih promenljivih teško je proceniti. Detaljne analize potrebne za odgovor na pitanja o uticaju smanjenja tarifa na fiskalni prihod obično izvodi Makroekonomska jedinica u Ministarstvu finansija i transfera (MFT). Za potrebe ovog izveštaja, autori su se pridržavali metodologije koju je predložio Kowalski (2005) za procenu uticaja liberalizacije trgovine na državne prihode.²⁰ Prednost ovog pristupa je u tome što se može koristiti bez upotrebe računabilnih modela ravnoteže i mnogo je manje zahtevan u pogledu podataka i ljudskih resursa.

Preduzeta fiskalna analiza pretpostavlja da će sve dažbine biti ukinute odjednom, osim onih koje se odnose na poljoprivredne proizvode koji su „isključeni“ iz sporazuma.²¹ S obzirom da u principu smanjenje tarifa prati porast potražnje, analiza takođe uzima u obzir cenovnu elastičnost uvoza, oslanjajući se na standardne proseke OECD za HS robu.²² Pored toga, predviđa i dodatni iznos PDV-a i akciza od većeg uvoza koji je rezultat predviđenog povećanja potražnje. Sve ostale varijable se pretpostavlja da ostaju konstante.

Potencijalni fiskalni uticaj SST sa Turskom predstavljen je u Tabeli 17. Nakon potpunog ukidanja uvoznih carina koje se primenjuju na proizvode porekla iz Turske (napomena: „Isključeni“ proizvodi izostavljeni), uvoz iz Turske bio bi 51,9 miliona evra veći. Ovim povećanjem očekivano bi se povećao PDV i akciza za 2,5 miliona eura. Izgubljeni iznos usled smanjenja tarifa, međutim, u velikoj će meri nadmašiti povećanje PDV-a i akciza, u iznosu od 25,3 miliona EUR. Ovaj gubitak budžetskog prihoda, manje ili više, odgovara godišnjem budžetu prosečne opštine na Kosovu. Razbijeni po glavnim kategorijama proizvoda, ukidanje tarifa za industrijske proizvode uzrokovalo bi budžetski gubitak u iznosu od 18,3 miliona eura, dok bi smanjenje poljoprivrednih proizvoda bilo 6,9 miliona eura. Za detaljnije informacije pogledajte Tabelu ispod.

²⁰ Kowalski, P. (2015). Uticaj promena tarifa na prihod države u razvoju.

<https://www.oecdilibrary.org/docserver/210755276421.pdf?expires=1583745092&id=id&accname=guest&checksum=A2DD57EEA94766D5129F956523797ED8>

²¹ Administrativno uputstvo (VK) za robu koja je oslobođena carine: http://kryeministri-ks.net/repository/docs/UDHEZIM_ADMINISTRATIV_QRK_-_NR_05_2015_PER_MALLRAT_E_LIRUARA_NGA_TATIMI_DOGANOR.pdf

²² Proračuni Sekretarijata OECD-a na osnovu WITS <https://www.oecdilibrary.org/docserver/210755276421.pdf?expires=1583745092&id=id&accname=guest&checksum=A2DD57EEA94766D5129F956523797ED8>

Tabela 17: Fiskalne implikacije, po glavnim kategorijama (u 000 EUR)

Režim politike		Uvozi	Uvozne dažbine	PDV i akcize	Prihodi države
Aktuelan 2019	Poljoprivreda	56,498	4,945	35,072	40,017
	Isključena Poljoprivreda	688	67	130	197
	Ne Poljoprivreda (Industrijska)	374,358	22,879	76,515	99,394
	Ukupno	431,544	27,891	111,717	139,608
SST sa Turskom	Poljoprivreda	60,025	0	33,081	33,081
	Isključena Poljoprivreda	688	67	130	197
	Ne Poljoprivreda (Industrijska)	422,690	0	81,025	81,025
	Ukupno	466,935	0	114,105	114,303
Promene					
Vrednost	Poljoprivreda	3,527	-4,945	-1,991	-6,937
	Ne Poljoprivreda (Industrijska)	48,332	-22,879	4,509	-18,370
	Ukupno	51,859	-27,824	2,518	-25,307

Izvor: Carina Kosova; SST između Kosova i Turske; OECD; AU za robu koja je oslobođena carine.

7. Nalazi iz intervju sa glavnim OPČ

Da bi se razumela perspektiva privatnog sektora na Kosovu o SST sa Turskom, napravljen je niz intervju licem u lice sa OPČ sa najvećom bazom članova. Vođeni razgovori želeli su da prikupe informacije o sledećem: opseg angažovanosti OPČ-a kada se pregovara o sporazumu, sveukupno znanje o sadržaju sporazuma, posebne zabrinutosti i interese i očekivani uticaj.

Učešće OPČ-a, međutim, svedeno je samo na konsultacije oko tarifnih koncesija, dok regulatorni okvir, koji je takođe važan aspekt sporazuma, nikada nije bio deo bilo kakve diskusije sa njima. Ovo naglašava činjenicu da je obrazac koji je predložila Turska usvojen u normativnim oblastima. Kada su se vodili pregovori sa Turskom, od OPČ-a i nekoliko velikih preduzeća koja su se bavila trgovinskim poslovima sa Turskom zatraženo je da daju svoje doprinose preliminarom kalendaru liberalizacije koji je sastavila radna grupa u tadašnjem MTI-u. Kao odgovor, podneli su predloge koji naglašavaju njihove interese. Najvažniji zahtevi su uzeti u obzir i ugrađeni u sporazum.

Iz opšteg zapažanja autora moglo bi se reći da je nivo upoznavanja OPČ sa sadržajem sporazuma, posebno sa regulatornim delom, prilično površan. Dva OPČ-a koja su trebalo da budu intervjuisana odbila su zahtev za sastanak na osnovu toga što nemaju dovoljno informacija o toj temi. Proteklih meseci velika pažnja posvećena je stopostotnoj tarifi koja se nameće na robu iz Srbije i Bosne i Hercegovine. To je, prema jednoj OPČ, bio jedan od razloga zašto detaljna analiza SST sa Turskom nije prioritet. Bez obzira na to, isti OPČ tvrdi da preduzeća koja se bave trgovinom sa Turskom znaju same detalje sporazuma.

Što se tiče pitanja o određenim pitanjima i interesima vezanim za sporazum, OPČ ističu sledeće:

- Na neka kosovska pića koja se u relativno velikim količinama izvoze u OS, u Turskoj su podložne diskriminatornoj akcizi. Margina koja se primenjuje, prema članici OPČ-a, dovoljno je visoka da negativno utiče na konkurentnost proizvođača pića na turskom tržištu.
- Pečena kafa, koja je jedan od kosovskih poljoprivrednih proizvoda sa najviše izvoza u svet, isključena je iz sporazuma. Prosečna carina NN za takve proizvode iznosi 37,9 odsto.²³ Ova stopa je skoro četiri puta veća od one koju primenjuje Kosovo.
- Velika farmaceutska kompanija, koja izvozi u Albaniju, severnu Makedoniju, kao i u neke azijske i afričke zemlje, žali se da zbog nekih nestandardnih procedura registracije nije dozvoljeno da posluje u Turskoj.
- Brojni proizvodi pod četvorocifrenim oznakama KN-a, kao što su 7403, 7407, 7408, 7413, 7605, 7614, koji se uglavnom sastoje od bakarnih i aluminijumskih žica / kablova i uglavnom se koriste kao sirovina, i dalje podležu prelaznim tarifama. Imajući u vidu da će jeftiniji proizvodi od sirovina učiniti proizvodna preduzeća konkurentnijima, preporučuje se da im se omogući bescarinski pristup.

²³ STO (2016). Tarife i uvoz po grupama proizvoda.

https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/daily_update_e/tariff_profiles/TR_E.pdf

- Jedan OPČ veruje da je u interesu poslovne zajednice da ima platformu na kojoj se predstavnici preduzeća iz Turske i Kosova sastaju i razgovaraju o različitim pitanjima koja se odnose na sprovođenje sporazuma.

Intervjuisani OPČ u principu dele mišljenje da su sporazumi o SST uslov za lokalne proizvođače da se integrišu u globalne proizvodne mreže i popnu na lestvicu vrednosti. Na pitanje o verovatnom uticaju sporazuma sa Turskom na ekonomiju Kosova, opisali su dvostrani efekat. Oni generalno veruju da će oni koji će imati najviše koristi od sporazuma biti kosovski distributeri turskih proizvoda, dok će oni koji će najviše trpeti biti kompanije iz proizvodnog sektora. Realnost je da je čak i uz trenutni nivo tarifa, Kosovo potopljen uvozom iz Turske. Očekuje se da će neki podsektori, na primer, prerada hrane, biti pod velikim uticajem, jer će uvoz iz Turske biti u direktnoj konkurenciji sa onim što proizvode kosovske kompanije. Takođe kažu da su se neki podsektori pojavili nakon zaključenja sporazuma, poput podsektora odeće, koji ima interese koji se nisu nužno odrazili u pregovorima o sporazumu.

8. Zaključak i preporuke

Ex-post uticaj SST Kosova i Turske nije se mogao pravilno meriti jer je prošlo samo šest meseci od stupanja na snagu sporazuma. U tako kratkom periodu vrlo je teško uhvatiti obrasce koji bi omogućili snažne zaključke. Uz to je rečeno da je ovaj izveštaj pre ex-ante procena, sa većim fokusom na definisanje odgovarajućih odgovora kako bi se iskoristili potencijalni dobici sporazuma, uz minimiziranje negativnih efekata.

Analiza u izveštaju otkriva da su trgovinski tokovi između Kosova i Turske bili vrlo nesrazmerni u korist poslednjeg. Kosovo ima visok i sve veći trgovinski deficit sa Turskom. U 2019. godini taj deficit je dostigao sve veći nivo, pri čemu je uvoz nadmašio izvoz za 54 puta. Dok je izvoz Kosova u Tursku zabeležio negativan trend (opao za oko 12 procenata) u poređenju sa 2015. godinom, uvoz je pokazao suprotan trend (porastao je za 71 procenat). Turska je bila drugi najvažniji uvozni partner za Kosovo u 2019. godini, dok se ne nalazi na listi deset najboljih izvoznih destinacija. Štaviše, Kosovo uvozi raznoliku paletu proizvoda iz Turske, dok izvozi ograničen broj proizvoda. Konkretno, u poslednjih pet godina iz Turske je uvezeno 4.754 proizvoda, a izvezeno je samo 365. Štaviše, u 2019. od celokupnog izvoza u Tursku samo tri proizvoda, posebno gumirani tekstil, ostaci aluminija i transportne trake, činili su gotovo polovinu celokupnog izvoza.

Pregled tarifnih koncesija pokazuje da iako na prvi pogled sporazum može izgledati uravnoteženo, on je u stvari asimetričan u korist Turske, bar na duži rok. Član II.5 obavezuje Kosovo da prema proizvodima poreklom iz Turske (pod prelaznim tarifama) postupa ne manje povoljno nego sa sličnim proizvodima poreklom iz EU. Kosovo do sada nije primenilo ovu odredbu. Eventualnom primenom ove odredbe Kosovo će odraziti turske ustupke liberalizacijom svih proizvoda, osim oko 65 procenata poljoprivrednih proizvoda, u periodu znatno kraćem nego što je prvobitno predviđeno. Tretiranje poljoprivrednih proizvoda „isključenih“ iz koncesija u sporazumu otkriva glavne asimetrije sporazuma o slobodnoj trgovini. Prvo, carine koje Turska primenjuje na ove „isključene“ poljoprivredne proizvode su u proseku pet puta veće u poređenju sa paušalnom stopom koju primenjuje Kosovo. Drugo, u turskom rasporedu postoje obaveze koje iznose čak 225 posto. Tako visoke stope predstavljaju zabranu uvoza proizvoda na koje se odnose. U poređenju sa maksimalnom stopom NN na Kosovu, turska stopa je 22,5 puta viša. Konačno, za razliku od Kosova, Turska, prema Zakonu br. 474 o rasporedu carinskih tarifa, ima prostor za povećanje davanja primenljivih NN tarifa za 150 procenata kako bi se obezbedio „adekvatan“ nivo zaštite proizvoda koji ostaju bez koncesije.

Pored tarifnih ustupka, SST između Kosova i Turske obuhvata i niz regulatornih aspekata, koji imaju za cilj poboljšanje trgovinskih odnosa i ukupne ekonomske integracije između strana. Obaveze usvojene u oblastima kao što su SFM, TBT, IPS, trgovinska odbrana i transparentnost u skladu su sa obavezama koje je Kosovo već prihvatilo u drugim trgovinskim sporazumima. Većina odredbi sporazuma iz Turske proizilaze iz pravila STO-a. Jedna karakteristična razlika u ovom sporazumu je da su u osnovnim odredbama sadržane obaveze mutatis mutandis iz sporazuma STO, što znači da je Kosovo vezano i za bilo kakve izmene koje bi se mogle dogoditi u tim sporazumima. Za razliku od nedavnih SST širom sveta, sporazum je kratak u disciplinama vezanim za olakšavanje trgovine, investicije i usluge. Ipak

sadrži opštu evolucijsku klauzulu koja predviđa da strane mogu proširiti opseg sporazuma. Vlada Kosova trebalo bi da ispita područja u kojima bi bilo korisno pokrenuti pregovore sa Turskom kako bi proširila obim sporazuma. S tim u vezi, ispitivanje nove generacije trgovinskih sporazuma koje potpisuje Turska stvorila bi važne uvide.

Štaviše, predviđa se da će gubitak budžetskog prihoda za Kosovo kao rezultat smanjenja tarifa izvršenog u SST sa Turskom iznositi više od 25 miliona evra. Ova vrednost upoređuje se sa godišnjim budžetom prosečne opštine na Kosovu. Očekuje se da će najveći gubitak prihoda prouzrokovati smanjeni fiskalni prihodi od trgovine industrijskom robom. Da bi se procenili fiskalni efekti SST u većoj maloprodaji, bila bi potrebna sofisticiranija analiza fiskalnih aspekata sporazuma o slobodnoj trgovini, kako ih obično vodi NN.

Najzad, intervjuisani su glavni OPČ-i da bi razumeli njihova očekivanja verovatnog uticaja sporazuma. Uprkos činjenici da obično priznaju glavne prednosti slobodne trgovine, veruju da SST sa Turskom, ako ostane takav kakav može, može negativno uticati na razvoj proizvodnog sektora. Intervjuisani OPČ izrazili su zabrinutost da su se ekonomski uslovi promijenili od potpisivanja sporazuma, navesti da celi dokument treba ponovo razmotriti.

Imajući u vidu sveukupne trgovinske trendove sa Turskom, dugoročnu asimetriju u tarifnim koncesijama i brojna ograničenja ponude na Kosovu, malo je verovatno da će Kosovo uspeti da u potpunosti iskoristi prednosti trenutnog SST sa Turskom. Imajući u vidu ove probleme, Kosovo bi trebalo da teži dalje pregovaranju o delovima sporazuma, pripremi se za adekvatno adresiranje ugrađenog dnevnog reda i preduzme druge neophodne korake za poboljšanje potencijalnih pozitivnih uticaja uz ublažavanje negativnih uticaja SST-a. U tom svetlu, neke preporuke i ideje su predložene u nastavku.

Tarifne Koncesije:

- Primena člana II.5 znatno bi skratila period liberalizacije za znatan broj poljoprivrednih i industrijskih proizvoda u odnosu na prvobitni raspored. U tom smislu se preporučuju pregovori čiji je cilj odlaganje primene ove obaveze.
- Zakon br. 474 o rasporedu carinskih tarifa omogućava turskoj vladi da poveća carine NN-a za 150 posto u slučajevima kada se odgovarajuće stope smatraju nedovoljnim za pružanje "adekvatnog" nivoa zaštite. „Izuzeti“ proizvodi sporazuma poreklom sa Kosova mogli bi biti podložni ovom nerekipročnom tretmanu. Uz to, veoma se ohrabruje rasprava o primenljivosti ovog zakona na kosovske proizvode.
- Neka pića koja se u relativno velikim količinama izvoze u OS podležu diskriminatorskoj akcizi koju je uvela Turska. Ovu trgovinsku barijeru trebalo bi odmah ukloniti za ove proizvode da bi mogli biti konkurentni na turskom tržištu.
- Trećina 30 najviše izvoznih poljoprivrednih proizvoda na Kosovo podleže turskim tarifama NN prema sadašnjem sporazumu. U gornje spadaju pržena kafa, čokolada i efedre (vidi Tabelu

13). Kosovo bi trebalo da zatraži ukidanje tarifa za ove proizvode u budućim pregovorima sa Turskom.

- Poljoprivredni proizvodi, uključujući cigarete, smrznuto meso bez kosti i smrznute grudi (vidi Tabelu 14), u relativno velikim količinama se uvoze iz OS-a, ali u malim količinama iz Turske. Takođe, ovi proizvodi se ne pojavljuju u kosovskom izvozu u svet. U sporazumu s Turskom, ovi proizvodi su podložni prelaznim tarifama ili su u potpunosti isključeni iz odobrenih koncesija. Pod uslovom da uvoz ovih proizvoda iz Turske neće ometati razvoj domaćih procedura, Kosovo bi moglo razmotriti uklanjanje trenutne carine na ove proizvode u zamenu za svoje zahteve tokom pregovora za dalju liberalizaciju.
- Prema sporazumu sa Turskom, svi industrijski proizvodi koji potiču sa Kosova imaju bescarinski pristup u Turskoj. Uprkos tome, još uvek postoje neki industrijski proizvodi koji su, iako se u relativno velikim količinama izvoze u OS, označili nulti izvoz u Tursku. Vrata i prozori od aluminijuma, vrata i prozori od plastike, cevi i ploče su glavni proizvodi u ovoj kategoriji (vidi ostatak u tabeli 15). Ovi i drugi proizvodi treba da budu podržani aktivnostima promocije izvoza kako bi se poboljšale prednosti SST za kosovsku ekonomiju.
- Kosovo bi moglo razmotriti ubrzanje perioda smanjenja tarifa na industrijske proizvode, poput šipki, tanjira, limova, folije i drugih navedenih u tabeli 16, pod uslovom da ti proizvodi ne ometaju rast domaćih proizvođača. Ako se radi o poljoprivrednim proizvodima, takve ustupke mogu se postići u zamenu za zahteve Kosova tokom pregovora za dalju liberalizaciju.

Regulatorni okvir / agenda ugrađivanja:

- Odluka o pravilima o poreklu, kumulaciji i metodama administrativne saradnje koja je potpisana u februaru 2020. godine trebalo bi da uskoro bude ratifikovana. Stupanjem na snagu ove odluke, strane će imati identičan skup materijalnih i proceduralnih pravila, koji će omogućiti primenu bilateralne kumulacije. Kosovo bi moglo imati koristi od dijagonale i pune kumulacije sa partnerima SST-e u PEM zoni, kao i tako što bi Vlada potpisala revidiranu Konvenciju PEM. I to bi trebalo da bude prioritet.
- Što se tiče SFM-a, treba razmotriti discipline o konsultacijama, kontaktnim tačkama i razmeni informacija, kao i bilateralne sporazume između odgovarajućih regulatornih agencija.
- Da bi smanjili TBT, strane bi trebale unaprediti saradnju i razmenu informacija u okviru ZO-a u oblastima tehničkih propisa, standardizacije, metrologije i procene usaglašenosti. Pored toga, strane bi trebale razmotriti mogućnost pregovora o međusobnom priznavanju dokumenata.
- Treba pregovarati o maksimalnom zaštitnom limitu koji se primenjuje na poljoprivredne proizvode da bi se uklonila. Ovaj limit je prilično nizak u slučaju Kosova pod uslovom da njegova maksimalna tarifa za NN iznosi 10 procenata. Uz to, bilo bi korisnije kada bi Kosovu bilo dozvoljeno da odredi maržu do nivoa koji bude smatran neophodnim za otklanjanje povrede.
- U sporazum sa Turskom trebalo bi uključiti pravila STO o državnim nabavkama. Ovo bi stvorilo prostor da Kosovo pruži preferencijalni tretman svojim domaćim kompanijama / industrijama koje su uglavnom u maloj fazi rasta u odnosu na kompanije iz Turske.

- Slično kao SSP-u, trebalo bi pregovarati o broju arbitraža, procedurama odabira, rokovima i drugim povezanim koracima kako bi bilo jasno definisano u slučaju Arbitražnog veća.
- S obzirom na to da su u osnovnim odredbama sporazuma mutatis mutandis obuhvaćene obaveze iz sporazuma STO-a, preporučuje se da Kosovo održi pažljivo praćenje novih dešavanja u STO-u u oblastima koje uključuju mutatis mutandis odredbe.
- Sporazum, osim nekih odredbi o transparentnosti procedura i propisa, u posebnom poglavlju ne tretira olakšavanje trgovine kao zasebnu temu. Da bi izbegli moguće necarinske barijere i bio u skladu sa novim trendovima, Kosovo bi trebalo da prema potrebi dogovara protokol o olakšanju trgovine sa Turskom. Glavna vodeća načela mogu biti ona utvrđena Sporazumom o olakšanju trgovine STO-om (SOT) - na koji se Turska veže.
- Uz dobre izglede za Kosovo u sektoru usluga, bilo bi korisno započeti pregovore sa Turskom u ovom sektoru što je pre moguće, što je predviđeno i naslovom III sporazuma. Uz to, Kosovo treba da započne pripremu za pregovore kako bi identifikovalo svoje ofanzivne i odbrambene interese. S tim u vezi, trebalo bi preduzeti ispitivanje turskih obaveza u okviru GATS STO-a i prema drugim trgovinskim sporazumima.
- Given the investment potential of Turkey, a new agreement on encouraging and protecting investments should be negotiated, relying on the template of the agreement between Turkey and Serbia.
- S obzirom na investicioni potencijal Turske, trebalo bi pregovarati o novom sporazumu o podsticanju i zaštiti investicija, oslanjajući se na obrazac sporazuma Turske i Srbije.

Ostalo:

- OPČ su izrazile interesovanje da se nekako uključe u sastanke sa kolegama iz Turske. Da bi se uskladio sa ovim zahtevom, preporučuje se stranama da osnuju bilateralno poslovno konsultativno telo koje bi se obraćalo ZO sa savetima u vezi sa unapređenjem trgovinskih odnosa između strana. Forum Tursko-kosovske privredne komore koji promoviše Unija komora i robnih razmena Turske (TOBB) i Kosovska komora Kosova (KKK) osnovan je tokom sastanka u Ankari u februaru 2020. godine. Ovo bi moglo biti osnova za uspostavljanje konsultativnog poslovnog saveta, koji bi se mogao sastajati paralelno sa sednicama ZO.
- Jedna OPČ deli mišljenje da neke uvozne proizvode koji potiču iz Turske se uveliko subvencionišu od turske vlade i kao takvi iskrivljuju tržište na Kosovu. Da bi se rešili takvi slučajevi, trebalo bi poboljšati kapacitete odgovarajućeg organa na Kosovu.